

BIA-P, 2.3.1/2-80

แก่นพระพุทธศาสนา

[ชุดลอยปทุม อันต์ับ ๘๐]



พุทธศาสนิก

แก่นพระพุทธศาสนา

[ชุดลอยปทุม อันดับ ๘๐]

คำบรรยายของ

ท่านอาจารย์ พุทธทาสภิกขุ

ในการประชุมทางวิชาการพระพุทธศาสนา
ณ ลานหินโค้ง สวนโมกขพลาราม อ.ไชยา

พระครูวินัยธรสีลानันทะ

อุทิศส่วนกุศลแด่โยมมารดา

และ

ถวายสักการะ แก่ท่านอาจารย์ ในวันล้ออายุครบ ๘๐ ปีบริบูรณ์

๒๗ พฤษภาคม ๒๕๒๙

พิมพ์ครั้งที่ ๑ จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม

สงวนลิขสิทธิ์

อุทิศนา

ลอยธรรมะมาลัย	ลงสู่โลกอันเบียดบีบ	
แผ่ธรรมะรังษี	ตามพระพุทธรูปประสงค์ ฯ	
มันหมายจะเสริมศาสน์	สถาปนโลกให้อย่าง	
ปลอดภัยพินาศ, คง	เป็นโลกศุขสถาพร	ฯ
หากแล้งพระธรรมญาณ	อันธพาลกลีบร	
จะครองโลกเป็นอากร	ให้เลวเลวเตร็จจาน	ฯ
จะทุกข์ทนทั้งคืนวัน	พิฆาตกันบมีประมาณ	
ด้วยเหตุอหังการ	เข้าครองโลกวิโยคธรรม	ฯ
บรรษัทพระพุทธรองค์	จึงประสงค์ประกอบกรรม	
ตามแนวพระธรรมนำ	ให้โลกผองผ่องพันภัย	ฯ
เผยแผ่พระธรรมทาน	ให้ไพศาลพิชิตชัย	
แปดหมื่นสี่พันนัย	อุทิศทั่วทั้งปถพี	ฯ

พ.ท.

๒๕๒๓



เรียนศาสนา ที่ตาหฺว.

เรียนศาสนา นั้นต้องมี ที่ตาหฺว

เมื่อให้เกิด ทุกข์อยู่ ทุกสถาน
เรียนให้รู้ ตรงที่จะ ชักสะพาน
อย่าให้เกิด อาการ มารรบกวน.

เรียนตรงตรง ลงไป ที่ตัวทุกข์
ดูให้ถูก กรรมวิธี ที่กระสวน
สะกิดกัน การปรุงแต่ง แห่งกระบวน
จิตปั่นป่วน สงบได้ ทุกข์หายไป.

พุทธทาส อินทปัญโญ

อนโมทหา

การพิมพ์หนังสือธรรมะ นั้นเป็นธรรมาทน ในสมัย
นี้โลกกำลังขาดแคลน ธรรมะ อย่างยิ่ง เช่นนี้ เป็นสิ่งที่
ไม่ผิด และควรแก่การอนโมทหา, จึงขออนโมทหา.

คำว่า "ธรรม" นี้ยังคำเดียว มีความหมาย มาก
มาหลายประการ, แต่ประการที่สำคัญที่สุดนั้น ธรรมะ
คือ หน้าที่ ที่มนุษย์จะต้องปฏิบัติ ในทุกโอกาสของ
ของธรรมชาติ ทุกชั้นทุกตอน แห่งวิวัฒนาการ ของ เขา,
เพื่อความเป็นอยู่อย่างมีความสุข ทั้งโดยส่วนตัว และ
ส่วนรวม, หรือ ทั้งโลก.

โลกขาดแคลนธรรมะ เพราะไม่รู้จักสิ่งที่เรียกว่า
ธรรมะอย่างถูกต้อง ดังที่กล่าวแล้ว เพราะค่านิยม
ผิดอยู่ในโลก ในระบอบอันเกิดจากการประทุพ
ผิดธรรมะ นั้นเอง. สังเกตว่า กิเลสในใจคน ย่อมชอบ
ใจในระบอบชราอันนั้น และเจริญเติบโตขึ้นจนกระทั่ง
กับ มีจิตใจเป็นกิเลสไป ทั้งเมื่อทั้งตัว. มนุษย์กิเลส
ชั่วร้ายจิตใจ จนเห็นไม่ว่า ไม่ต้องมีธรรมะอะไรก็ให้
เสียแล้ว; แต่ให้เสียเงินร้อยปีก็เสีย ให้ได้มีข้อ
ตลอดใจมาเป็นพอแล้ว. เขาเห็นว่า หน้าที่ของเขา มีอยู่
เพียง แต่หาเงินร้อย สมองความดีของเขา กิเลสเท่านั้น.

โลกส่วนใหญ่นี้ กำลังตกอยู่ในสภาพเช่นนี้ จึง

การรู้จักธรรม คือการรู้เอาละไว้เป็นอะไรอย่างถูกต้อง คน
ไม่ฉลาดก็ฉลาดในสิ่งใด แม้ในความเป็นจริงด้วย ก็ต้องรู้สิ่งใดอยู่
กับสิ่งใดอย่างยี่สิบยี่สิบ. มิฉะนั้นจะเป็นความสับสนผิดไป ย่อม
มีเป็นอันที่แท้แห่งความฉลาดในสิ่งใด อันนี้ผู้ที่มีธรรมอย่างแท้-
จริง. ความเห็นแก่ตัว ย่อมเกิดไม่ได้เพราะเหตุนี้. ความรัก
เพื่อนมนุษย์ด้วยดี ย่อมมีได้โดยง่าย แม้ว่าจะมีความเห็นต่อ
กันที่ต่าง ๆ กัน อาจมีสักเพียงไร. ผู้ประพฤตินั้น ย่อม
รู้สิ่งใดเป็นสุข เมื่อรู้สิ่งใดว่าตนได้ประพฤตินั้น หรือเมื่อได้ทำ
หน้าที่ของตนอย่างถูกต้อง. ความโกรธแค้นต่อสิ่งใด
สิ่งหนึ่ง ทำให้รู้สิ่งใดเป็นสุข. ไม่ชอบความสับสนอันเป็นภาษา
คือ สับสนทางความคิดเห็น คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และ
ใจ ที่ต่างเป็นกันสับสนสับสนกันนั้น เสียแล้ว.

ธรรมะ ย่อมให้เรารู้จักมีจิตใจอย่างถูกต้อง รู้จักมี
แตรล้อมจิตใจ และจิตใจอย่างถูกต้อง, มีหน้าที่ที่ทราบ
ทรัพย์สินสมบัติ ก็ย่อมมีจิตใจที่สงบ มีธรรมน่ายุติอย่าง
ถูกต้อง คือเป็นไม่ว่า สันติสุขสันต์บุคคล และสันติภาพ
ของสังคม โดยสันติสุข, มีสัจจะที่ถูกต้องทุกสิ่งทั้งนี้แก่
ใคร แม้แต่สัตว์เดรัจฉาน และพสกนิกรทั้งปวง, มีเมตตา
ตามคำสอนโลก หรือเห็นแก่คนอื่น แม้แต่ตนเองด้วย. สิ่ง
นี้เรียกว่า งาม, ใจดี, หรือ ขอบเขตของชีวิต ย่อมมี
แก่ผู้ประพฤตินั้น. ข้อนี้ हमายความว่า งาม มีสันติ
หรือความสุขอันนี้, มีแต่ สวรรค์ ที่มีตั้งแต่เริ่มมาที่
ประพฤตินั้น มีแต่สันติที่แท้.

เขา มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สำหรับพิจารณา เพื่อจะได้
 รู้จักสิ่งทั้งปวง อย่าง ถูกต้องตามที่เป็นจริง เพื่อมีชีวิตอยู่ได้
 อย่างสงบสุข มีใช้ มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สำหรับไว้เป็น
 สัตว์ ๑ ตัว เราตกเป็นทาสของกิเลส คนใดเห็นมัน ไม่เห็นที่
 เป็นกันอยู่ โดยมากในโลกนี้จึงมีมัน ซึ่ง ก่อด้วยชาติ ชรา มรณะ.
 เขามัวจับติดติดอกติดใจไม่ได้ ก็จริง แต่เขาสามารถควบคุม
 ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ๑ ตัว สัมผัสโลก แต่ในลักษณะนี้
ละไม่มีความเป็นอยู่เป็นอยู่ แก่เราได้ โดยอาศัยธรรมะ นั่นเอง. ที่
 คนในโลก ทำได้เช่นนั้น โลกนี้ ก็เป็น โลกที่สงบงาม น่าอยู่-
 สบาย หรือเป็นโลกของพระศรีอารียเมตไตรย ขึ้นมาทันทีทันที-
 ทั่วกัน เพราะเป็นโลกที่ อันร่มเย็น ปลอดภัย ธรรมะ.

ทางโลก ของโลกนี้ มีอยู่ทางเดียวที่แท้ที่แท้
 คือ เดินไปตามทางธรรม. ทางเดียวที่ถูกต้องได้เดินไปตาม
 ทางธรรม ย่อมเป็นกุศลอันยิ่งใหญ่และสูงส่ง. พอได้
 ทางดีทางใหม่พบมีธรรมะขึ้น เรายังพบว่ามี สิ่งที่เราจะประ-
 โยชนได้มี ตามความประสงค์ ตั้งแต่ผู้ที่ไม่ค่อยได้ไปแล้ว และ
 ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ โดยทุกแห่งทุกมุมโลก. ทำให้เราได้พบ-
 ไปหาหา มโนที่อันดีด้วย เป็นอย่างอื่น.

พุทธทาส อินทปัญโญ

โสมนสพลาธาราม, เชียง



คุณโยมแม่ พุก จันทรเนตร

คำนำ

การพิมพ์หนังสือธรรมะแจกครั้ง^{๕๕} ก็เพื่อเป็นการระลึกถึงโยมแม่ ซึ่งท่านได้จากโลกนี้ เมื่อวันที่ ๒๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๒ เป็นเวลา ๗ ปีแล้ว.

หนังสือที่จะพิมพ์^{๕๖} เป็นเรื่องเกี่ยวกับการที่ท่านอาจารย์พุทธทาส ได้จัดให้มีการสัมมนา๓ศาสนา คือ ศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ และศาสนาอิสลาม เพื่อให้เกิดความสัมพันธ^{๕๗} มีความเข้าใจต่อกัน เพราะคนต่างศาสนากันมักมองกันในแง่ร้าย ความจริงแต่ละศาสนาย่อมมีหลักธรรมคำสอน เป็นเครื่องชี้ทางให้ศาสนิกมีการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ^{๕๘} ด้วยกันทั้งนั้น ถ้าศาสนิกของแต่ละศาสนา พยายามศึกษาทำความเข้าใจในหลักคำสอนแห่งศาสนานั้น ๆ ให้ถูกต้อง และนำมาปฏิบัติอย่างจริงจังแล้ว โลกนี้ก็จะมีความดีสุขมากกว่าที่เป็นอยู่ในเวลานี้^{๕๙} แม้คนที่นับถือศาสนาเดียวกันก็ยังมีการทำสงครามกัน เป็นการสร้างความทุกข์ความเดือดร้อนให้เกิดขึ้น อันมิใช่แนวทางของศาสนา.

ตามที่ได้ฟังข่าวจากวิทยุ โทรทัศน์ หรือจากการ
อ่านหนังสือพิมพ์ จะเห็นว่ามีการทำร้ายเบียดเบียนปล้นฆ่า
จุดคร่าอนาจารเป็นประจำทุกวัน ตามดูว่าคนเหล่านั้นนับถือ
ศาสนาหรือเปล่า จะได้คำตอบว่า เป็นผู้นับถือศาสนาใด
ศาสนาหนึ่งทั้งนั้น ที่ต้องทำอย่างนั้นก็เพราะเป็นผู้มีจิตใจ
อ่อนแอ พ่ายแพ้ต่อตนเอง ต่อธรรมชาติฝ่ายต่ำ พ่ายแพ้ต่อ
กิเลสตัณหา มิได้นำคำสอนในศาสนาของตนๆ มาประพฤติ
ปฏิบัติ เพื่อฝึกใจตัวเอง บังคับตน เตือนใจตนเอง ถ้าเป็น
ผู้มีศรัทธาเตือนตนเองอยู่ตลอดเวลา มิให้ตกลงไปสู่ทางผิด
ทางต่ำ ก็จะทำให้ชีวิตมีความรอดปลอดภัย ทั้งมีกำลังใจ
บทหนึ่งกล่าวไว้ว่า :—

จงเตือนตน ของตน ให้พ้นผิด
ตนเตือนจิต ตนได้ ใครจะเหมือน
ตนเตือนตน ไม่ได้ ใครจะเตือน
อย่าแช่เขื่อน เตือนตน ให้พ้นภัย.

ดังนี้ นี่แสดงว่า ผู้ใดมีสตินำหลักธรรมในศาสนาของตน
มาเตือนใจตนเอง มาเป็นเครื่องส่องทางชีวิตของตน ผู้นั้น
ย่อมได้รับสันติสุข เข้าถึงสันติภาพได้ในโลกนี้อย่างแน่นอน
ไม่ต้องรอเมื่อตายแล้ว.

การพิมพ์หนังสือธรรมะแจกเป็นธรรมบรรณาการ
แต่ท่านที่สนใจในความเป็นไปเกี่ยวกับศาสนาของตน ๆ ก็ถือว่าเป็น
กำลังส่วนหนึ่งในอันที่จะช่วยให้เกิดการผลักดันไปสู่การ
ปฏิบัติธรรมเพื่อนำสันติสุขมาสู่ตนเองและสังคมโดยรวม
ขอทุกท่านได้โปรดเก็บเกี่ยวเอาผลประโยชน์ให้ได้ตามกำลัง
ความสามารถเถิด.

ความสำเร็จในการพิมพ์ครั้งนี้ โดยอาศัยคุณอรุณวดี
เป็นผู้คัดเลือกเรื่อง และถอดจากเทปตลอดจนดำเนินการพิมพ์
จนเป็นที่เรียบร้อย จึงขอบุญเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้.

บุญกุศลใด ๆ ที่เกิดจากการพิมพ์หนังสือเป็นธรรม
บรรณาการนี้ ขออุทิศส่วนบุญกุศลนั้น ให้สำเร็จแก่โยมแม่
ในสัมปรายภพทุกประการ เทอญ.

พระครูวินัยธรสีลานั้นทะ

๑ เม.ย. ๒๕๒๙

วัดชลประทานรังสฤษฎ์

ปากเกร็ด นนทบุรี.

เรียนแบบคนถูระ.

คนถูระ คือเรียนร่ำ พระคัมภีร์
ที่ร่อยกรอง กันเต็มที ยุคทีหลัง
เป็นมดมัด ตู-ตู ดูมากจ้ง
เรียนจนคลั่ง เคลิ้มไคล้ ไปก็มี.

ภาวนา ว่านางฟ้า ปีกุ๊กไทร
จงผูกใจ ข้าไว้ ให้ถนัดถนี้
จะตายไป ก็ชาติ ก็ภพมี
ขอสมรส ด้วยวาณี ตลอดไป.

เป็นการสืบ ศาสนา ปรียติ
จะได้มี ปฏิบัติ ที่แจ่มใส
แต่ดูดู คล้ายจะมุด กุดอยู่ใน
ไม่ย่อภาคได้ พระนิพพาน สักท่านเดียวว่า

— พุทธธรรมาธิปไตย —

แก่นพระพุทธศาสนา*

ท่านอัครันตฤๅษะทั้งหลาย

มีท่านรองผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธาน,

เนื่องในการฟื้นฟูส่งเสริมความรู้ทางพุทธศาสนา ให้แก่นักศึกษาระดับอุดมศึกษา. อาตมาภาพขอแสดงความยินดี ต้อนรับการมา และสนองความประสงค์แห่งการมา ด้วยความรู้สึกร่วมใจกันเป็นอย่างยิ่ง.

* คำบรรยายเนื่องในการประชุมทางวิชาการพระพุทธศาสนา ของชมรมพุทธศาสน์ระดับอุดมศึกษา ครั้งที่ ๖ วันที่ ๒๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๗
ณ ลานหินโค้ง สวนโมกขพลาราม อ.ไชยา

ในชั้นแรกนี้ อยากจะขอปรารภเรื่องก่อนข้างจะส่วนตัว ก็ว่าได้มีการต้อนรับ ตามแบบประเพณีของวัดนี้ คือการนั่งกลางดิน, ให้นั่งบนเสนาสนะกลางดิน เป็นที่ประกอบพิธีหรือทำการประชุม.

ข้อ^{๕๘}เหตุผล คือว่าการนั่งกลางดินนั้น ทำให้ระลึกนึกถึง ข้อเท็จจริงอันสูงสุดข้อหนึ่งว่า พระพุทธเจ้าท่านประสูติกลางดิน โคนต้นไม้, พระพุทธเจ้าท่านตรัสรู้เมื่อนั่งกลางดินโคนต้นไม้, พระพุทธเจ้าท่านสอนพระศาสนา ส่วนใหญ่แทบทั้งหมด เมื่ออยู่กลางดิน, เกือบจะกล่าวได้ว่า พระไตรปิฎกทั้งหมดนั้นมันกำเนิดที่กลางดิน; เพราะว่าที่ประทับอยู่ของพระองค์ก็พื้นดิน, เสนาสนะต่างๆเกี่ยวกับภิกษุสงฆ์^{๕๙}นั้นก็พื้นดิน, และในที่สุดพระพุทธองค์ ได้เสด็จปรินิพพานกลางดิน เป็นข้อสุดท้าย.

อาตมามีความเห็นว่าการทำในใจถึงข้อนี้กันเสียก่อน จะมีประโยชน์ ในการที่ปรับปรุงจิตใจให้เหมาะสมที่จะฟังธรรมะในลักษณะนี้, เรียกว่า ไกล่ชิดธรรมชาติหรืออยู่กลางดิน ทำจิตใจให้เสมือนแผ่นดิน ก็ย่อมเหมาะสมที่จะศึกษาเรื่องราวของพระธรรมนั้นๆ. ไม่มีพระศาสดา

องค์ไหนในโลก ที่ได้ตรัสรู้บนมหาวิทยาลัย หรือบนตึกบน
 วิมาน, ศาสดาทุกองค์ตรัสรู้เป็นพระศาสดา เมื่ออยู่
 กลางดินทั้งนั้น, ไม่เฉพาะแต่ในพระพุทธศาสนา;
 อย่างในพระพุทธศาสนา^{นี้} ยิ่งแจ้งชัดถึงขนาดว่า ประสูติ
 กลางดิน ตรัสรู้กลางดิน สอนกลางดิน อยู่กลางดิน นิพพาน
 กลางดิน.

นี่ขอได้โปรด ทำในใจให้เสมือนแผ่นดิน หรือ
 จะลูบคลำแผ่นดินดู ด้วยความรู้สึกที่เป็นพุทธานุสสติ
 อย่างยิ่ง ก็จะมีจิตใจที่เหมาะสมที่สุด ที่จะเข้าถึงพระ-
 ธรรม ซึ่งมีกำเนิดขึ้นมาจากกลางดิน. ^{นี้}เป็นข้อแรกที่ขอ
 ทำความเข้าใจ.

สำหรับเรื่องที่จะพูด ก็ขอแสดงความยินดี ใน
 การเปิดประชุม ส่งเสริมอบรมความรู้ทางพระศาสนาใน
 ระดับอุดมศึกษา ณ สถานที่^{นี้}. อาตมาก็ขอปวารณาตัว
 อยู่ตลอดเวลา ว่าได้พยายามสนองความประสงค์อัน^{นี้}ตลอดมา
 เป็นเวลานานแล้ว, และในวันนี้^{นี้}ก็มีความยินดีอย่างยิ่ง เพื่อ
 กิจกรรมอัน^{นี้}.

สำหรับการศึกษาอบรม เพิ่มพูนความรู้ทาง
พระพุทธศาสนา ในระดับอุดมศึกษา^๕ รู้สึกว่าเป็นความ
จำเป็นอย่างยิ่ง มีความสำคัญอย่างยิ่ง หรือจะเป็นประโยชน์
อย่างยิ่ง; เพราะว่าท่านเหล่านี้ สำเร็จการศึกษาแล้ว ก็
ออกไปเป็นผู้มีหน้าที่การงาน ในทางสังคมอันกว้างขวาง
ย่อมทำให้เกิดประโยชน์ได้อย่างมากมาย เท่าที่จะมีความรู้
ความเข้าใจ ในเรื่องอันเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา.

พระพุทธศาสนากับประเทศไทยนั้น ใคร ๆ ก็
ทราบดีแล้วว่า สัมพันธ์กันอย่างไร จนกล่าวได้ว่า
รอดตัวมาได้ก็เพราะพระพุทธศาสนา ก็มีประมุขแห่ง
ประเทศชาติ ตามกาลตามสมัย ที่ได้แก้ปัญหาระหว่าง
ประเทศ, หรือปัญหาการเมืองอันเลวร้าย ด้วยการมีหลัก
ธรรมในพระพุทธศาสนา ที่บรรพบุรุษได้เสริมสร้างมาให้
ไว้เป็นอย่างดี ในอุปนิสัยจิตใจของแต่ละคน แต่ละคน ซึ่ง
ประกอบกันขึ้นเป็นประเทศชาติ ทำให้ประเทศชาติมีเอกราช
อยู่ได้ ในท่ามกลางประเทศทั้งหลายที่สูญเสียเอกราชไป.
^๕ เราถือว่า เป็นพระคุณอย่างสูงยิ่งของพระพุทธศาสนา, แล้ว
ก็ควรที่จะส่งเสริมให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป.

ทันทีมาถึงเรื่องที่จะบรรยาย ตามหัวข้อในหมาย
กำหนดการ มีระบุว่า ให้อาตมาบรรยายเรื่อง แก่นพระ-
พุทธศาสนา, เข้าใจว่าคงจะมีความเข้าใจถึงความมุ่งหมาย
ของคำว่า แก่นพระพุทธศาสนา. แต่คงจะมีอะไรที่สะกิดกันอยู่
บ้างก็ได้ ถ้าอาตมาจะเรียกเสียใหม่ว่า แก่นของตันโพธิ์.

หลายคนเคยเห็นเคยรู้จักตันโพธิ์, และก็ปรากฏว่า
มีแก่นชนิดที่ไม่เหมือนใคร. คือไม่ได้มีแก่นเหมือนอย่าง
ไม้แก่นทั้งหลาย. ตันโพธิ์นั้น ซึ่งชาวบ้านเรียกว่าไม่มี
แก่น; ความจริงนั้นยังถือเอาใจความสำคัญได้ว่า ตันโพธิ์
มีแก่นเป็นความว่าง; หัวใจพระพุทธศาสนาที่เป็น
อย่างละเอียดที่สุด ก็คือเรื่องความว่าง : ว่างจากกิเลส
ว่างจากความทุกข์, เมื่อถึงถึงความว่างในทางจิตใจแล้ว ย่อมอยู่
เหนือความทุกข์โดยประการทั้งปวง.

เอาละเป็นอันว่า จะพูดถึงเรื่อง แก่นของพุทธศาสนา
แล้วก็สำหรับนักศึกษา ในระดับอุดมศึกษา.

สถานะอันแท้จริงของพระพุทธศาสนา.

ข้อแรกก็อยากจะระบุไปยัง ลักษณะหรือ สถานะ
อันแท้จริงของพระพุทธศาสนา คือว่าเราบรรดาที่เป็น

พุทธบริษัท นับถือพุทธศาสนา แล้วในโลกก็ยังมีศาสนา
อื่นๆ อีกมากด้วยกันหลาย ๆ ศาสนา, ศาสนาทั้งหมคนั้นแบ่ง
ได้เป็นเพียง ๒ ประเภทเท่านั้น :-

ประเภทที่ ๑. คือศาสนาที่ถือว่า มีพระเจ้าเป็นผู้สร้าง ผู้บันดาลเหตุการณ์ทั้งหลาย สุขและทุกข์มาจากพระเจ้า, มีพระเจ้าเป็นผู้สร้าง สร้างโลกและสร้างทุกสิ่ง.

ทั้งนี้ ประเภทที่ ๒ ไม่ถืออย่างนั้นถือว่า ทุกอย่างนั้นเป็นขึ้นมาตามกฎของธรรมชาติ ที่ในพระพุทธศาสนาเรียกว่า กฎอิทัปปัจจยตา ไม่ได้มีพระเจ้าที่เป็นบุคคล ตัวตนอะไรสร้างสรรค์ขึ้นมา ความสุขและความทุกข์ มันจะเป็นไปตามการปฏิบัติผิดหรือปฏิบัติถูกต้องกฎอิทัปปัจจยตา มันมีความต่างกันอย่างนี้.

ถ้าพูดเป็นอย่างสาละ เขาก็แบ่งพระศาสนาออกเป็น ๒ พวก : พวกแรกมีพระเจ้าสร้าง นี้เรียกว่าพวก creationist คือพวกที่ถือว่า มีผู้สร้าง มีบุคคลผู้สร้าง, แล้วอีกพวกหนึ่งเรียกว่า evolutionist ถือว่า วิวัฒนาการขึ้นมาเอง ตามกฎของธรรมชาติ ก็ไปคุยในเรื่องต่างๆ ที่เขาพูดกันในโลกนี้ ปัจจุบันนี้แบ่งศาสนาออกเป็น ๒ ชนิด.

ถ้าเราถูกถาม เราก็ตอบง่าย ๆ ว่า เราเป็นพวก evolutionist, ในเมื่อพวกอื่นเขาเป็น creationist ที่เป็น creationist มีพระเจ้าสร้างนั้นมาก มีมากศาสนา. พวกที่ถือว่าเป็นไปตามกฎวิวัฒนาการนี้ จะมีแต่พระพุทธศาสนาเท่านั้น ที่เป็นจริงจัง นอกนั้นก็โดยอ้อม. ศาสนาบางศาสนาในอินเดีย เช่น ศาสนาไชนะก็ไม่ได้ว่ามีพระเจ้าสร้าง, มีว่าเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ; แต่ยังไม่ชัดเจน เขียนมาอย่างพระพุทธศาสนา ที่ถือว่าไม่มีผู้สร้าง, มีแต่การวิวัฒนาการมาตามกฎธรรมชาติ.

ถ้าจะเรียกคนทั้งโลกมาถามคร่าวเดียวกันท่านเป็นพวกไหน เราก็ตอบเป็นพวก evolutionist ในเมื่อพวกอื่นเขาเป็น creationist นี่เป็นคำตอบง่าย ๆ สั้น ๆ ที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันนี้ เมื่อมีการพุดจาระหว่างศาสนานั้นแบ่งได้เป็น ๒ พวกเท่านั้น, หรือจะใช้คำพูดอย่างอื่น ว่าพวกมีพระเจ้า, พวกไม่มีพระเจ้า.

นี่ก็เป็นความเข้าใจผิดกันอยู่มาก เพราะว่าคำว่า พระเจ้านั้น มักจะหมายถึงบุคคล ที่มีความรู้สึกอย่างบุคคลเป็นพระเจ้า; กฎของธรรมชาติเขาไม่ถือว่าเป็นพระ-

เจ้า; แต่ที่จริงนั้นแหละกลับเป็นพระเจ้าอย่างยิ่ง เป็น
 พระเจ้าที่มีอำนาจเด็ดขาดอย่างยิ่ง. ฝรั่งเขาจัดให้พุทธศาสนา
 ไม่มีพระเจ้าผู้สร้าง, แล้วพากล่าวหาว่าไม่ใช่ศาสนา คือพุทธ
 ศาสนาไม่ใช่ religion เพราะไม่มีพระเจ้า. ถ้าจะให้^๕เป็น
 religion ต้องมีพระเจ้าผู้สร้าง นี่เขาจัดให้พุทธศาสนามี^๕ไม่ใช่
 ศาสนา เพราะไม่มีพระเจ้าผู้สร้าง.

นี่เราเห็นว่าไม่ถูกต้อง; เรามีผู้สร้าง หรือมี
 สิ่งสูงสุดทำนองผู้สร้าง อย่างเดียวกับพระเป็นเจ้า แต่
 ไม่ใช่พระเป็นเจ้าอย่างเป็นบุคคล, มันเป็นอย่างกฎของ
 ธรรมชาติอันเฉียบขาด อันเด็ดขาด อันสูงสุด มีคำว่า absolute
 ใช้ด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย. ฝ่ายที่มีพระเจ้าผู้สร้าง^๕นั้น เขาก็ให้
 พระเจ้านั้นเป็นองค์ absolute. ^๕นี่เราพุทธศาสนาก็มีกฎ
 ของ อิทัปปัจจยทานันแหละเป็นองค์ absolute, ก็เลยเป็นว่า
 พุทธศาสนามีพระเจ้า แต่มีใช้อย่างบุคคล.

การที่พวกฝรั่งเขาจัดให้พุทธศาสนาเป็นศาสนา
 ไม่มีพระเจ้านั้น เพราะเขามองตื้นเกินไป ไม่รู้จักพระ-
 เจ้าชนิดที่เป็นกฎของธรรมชาติ ซึ่งแท้จริงยิ่งกว่า. ฉะนั้น
 พวกเราควรจะรู้จักไว้ด้วย; ถ้าเมื่อจะต้องสนทนาโต้แย้ง

อะไรกันในระหว่างศาสนา แล้วก็อย่าได้พูดให้ผิดไปจากข้อเท็จจริง. เราเป็นศาสนาที่ถือว่า ไม่มีพระเจ้า ผู้สร้างอย่างบุคคล; แต่มีกฎของธรรมชาติเป็นผู้สร้าง จึงมีการประพฤติกระทำแตกต่างกัน.

ถ้าว่ามีพระเจ้าผู้สร้างเป็นบุคคล มันก็อาศัยความเชื่อ; เพราะว่าไม่มีใครเห็น, ไม่มีใครเห็นพระเจ้า ก็ถูกเกณฑ์ให้เชื่อ ก็ถือไว้ได้ด้วยความเชื่อ ว่ามีพระเจ้าอย่างบุคคล. แต่ถ้าถือว่า ผู้สร้างคือกฎของธรรมชาติ อย่างนี้ต้องเห็นด้วยปัญญา, ต้องเห็นจริงประจักษ์ลงไป ที่สิ่งนั้นด้วยปัญญา จึงมีปัญญานั้นแหละเป็นส่วนสำคัญ. ในเมื่อฝ่ายที่มีพระเจ้าผู้สร้าง มีศรัทธาเป็นส่วนสำคัญ แล้วก็ไม่ได้โต้แย้ง ไม่ให้วิพากษ์วิจารณ์ คำกล่าวใดๆ ซึ่งเป็นหลักของศาสนา. ส่วน พุทธศาสนา นี้ไม่มีพระเจ้าชนิดนั้น, ไม่มีพระเจ้าที่ไม่รู้ว่าอะไรอยู่ที่ไหน. มีแต่กฎของธรรมชาติ ที่จะมองเห็นด้วยปัญญาของตนเองว่า เมื่อมีสิ่ง^๑ สิ่ง^๒ สิ่ง^๓ จะเกิดขึ้น, เมื่อทำลงไปอย่างนี้ ผลอย่างนี้ก็จะเกิดขึ้น โดยเหมาะสมแก่การกระทำเสมอ. นี่เรามีปัญญาเป็นรากฐาน.

นี้ก็ให้ความว่า ศาสนาพวก creationist ต้องมี
 ศรัทธาที่เรียกว่า faith บางทีก็เป็นอย่างหลับหูหลับตาตัวซ้า
 ไป เป็นกำลัง. พวกที่ถือ evolutionist — วิวัฒนาการ
 ตามกฎของธรรมชาติ นี่เห็นอยู่ด้วยปัญญา, เป็นอย่าง
 สันติภูมิโก ตามหลักของพระธรรมที่ว่า สุวากขาโต ภกวดา
 ธมโม สันติภูมิโก, ต้องเห็นชัดเป็นสันติภูมิโกอย่างนั้น ไม่
 ต้องอาศัยความเชื่อทั้งมลาย.

นี่มันจำเป็นที่จะต้องพูดเปรียบเทียบ แต่ก็มีได้
 มีเจตนาราย ที่จะข่มขู่หมิ่นตักผู้ใด, เป็นแต่เพียงการ
 พูดให้เห็นชัดลงไปว่า มันแตกต่างกันอยู่อย่างไร. ที่นี้ถ้าจะ
 นึกถึงข้อที่ว่า จะต้องอยู่ร่วมโลกกัน เราจะต้องสมัคร
 สมานสามัคคีกัน ก็อย่ายืนยันในข้อนี้ให้มันมากนัก :
 อย่ายืนยันในข้อมีพระเจ้าไม่มีพระเจ้า กันให้มากนัก, จะ
 มุ่งไปมองแต่ว่า ท่านมีวิธีให้ดับความทุกข์อย่างไร อย่างนั้น
 จะดีกว่า; เพราะว่าคนในโลกมีหลายระดับ ขอบภัยจะ
 ใช้คำว่า ใจตกงานก็มีอยู่มาก, ไม่สู้จะใจก็มีอยู่มาก, แล้วก็
 ฉลาดน้อยกับฉลาดมาก. ดังนั้นจะถืออย่างเดียวกันไม่ได้
 มันจะมีหลักปฏิบัติอย่างเดียวกันไม่ได้, จะต้องมีหลัก

สำหรับยึดถือปฏิบัติอย่างเหมาะสมแก่ภูมิชั้นของตัว;
 ด้วยเหตุนี้เอง ศาสนาทุกศาสนาแม้จะมีอะไรผิดแปลกไป
 อย่างไร ก็ยังมีผู้ถือ, ในโลกนี้จะมีผู้ถือศาสนาทุกศาสนา
 เป็นแน่นอน.

ถ้าพูดไปมันก็กลายเป็นคหบดีคนอื่น แต่ไม่ได้เจตนา
 จะคหบดีนั้นว่า ผู้ที่ยังจะต้องถือศาสนาชนิดมีพระเจ้าผู้สร้าง
 ก็ยังมีมาก. แต่ดูเอาเถิด จะเห็นได้ว่า เมื่อวิทยาศาสตร์
 ก้าวหน้าขึ้นมาเท่าไร ความเชื่อถือในพระเจ้าผู้สร้าง ก็
 ลดลงไปเท่านั้น, จนเกิดปัญหาขึ้นมาว่า ไม่มีพระเจ้าแล้ว
 จะถืออะไรกัน, จะเอาอะไรมาแทนพระเจ้า ให้ลูกเด็ก ๆ
 นับถือแทนพระเจ้า, นี่พวกฝรั่งกำลังมีปัญหาดังนี้. เมื่อ
 วิทยาศาสตร์มันพิสูจน์ความไม่มีพระเจ้าอย่างบุคคล ก็
 เท่ากับพระเจ้าตายไปแล้ว แล้วจะให้เด็กเขาถืออะไร,
 ยึดถืออะไรแทนพระเจ้า, นี่เรามีปัญหาอย่างนี้.

ส่วนชาวพุทธเรา ไม่มีปัญหาอย่างนี้ เพราะ
 ยึดถือกฎของธรรมชาติ แล้วก็ได้ วัสดุได้ และพิสูจน์
 ได้ ด้วยตนเอง จึงเป็นสิ่งที่ไม่รู้จักตาย. ถ้าวิทยาศาสตร์
 ยิ่งก้าวหน้ายิ่งเจริญในโลก พุทธศาสนายังมีรากฐานอัน

มั่นคง, ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ ก้าวหน้าไปเท่าใด ยิ่งเป็นเครื่องสนับสนุนรับรองพระพุทธศาสนา ให้เข้มแข็งมั่นคงยิ่งขึ้นเท่านั้น. ดังนั้นศาสนาพุทธ จึงไม่ได้มีการเผยแผ่ศาสนาโดยวิธีจ้างอนอะไรต่าง ๆ. ผู้ที่ต้องการพุทธศาสนากลับจะต้องเป็นผู้ลงทุนเอง เทียวหาเอาเอง, ไม่เหมือนกับศาสนาที่มีพระเจ้า ที่จะต้องมีการเรียกว่าต้องจ้างอน ก็จะต้องมีอะไรให้ มีอะไรชักจูง มีอะไรให้เป็นเครื่องตอบแทน ที่มาถือศาสนานั้น ๆ.

ทั้งหมดนี้ จะเป็นแก่นของพุทธศาสนาหรือไม่ใช่? ขอให้ท่านนักศึกษาทั้งหลายลองพิจารณาดู; เพียงแต่ว่า โลกนั้นแบ่งเป็น ๒ พวก : เป็นพวก creationist กับพวก evolutionist ๒ พวกเท่านั้น. ^๕นี่ก็เป็นแก่นของพุทธศาสนาอย่างยิ่งอยู่แล้ว.

พุทธศาสนาเป็นวิทยาศาสตร์

แต่มีไสยศาสตร์มาแต่เดิม.

เอาที่นี้ ซึ่งควรจะแกะเข้ามา ว่าพุทธศาสนาเป็นวิทยาศาสตร์ แต่แล้ว ทำไมจึงมีการกระทำอย่างไสย-

ศาสตร์. พวกนักศึกษาที่เป็นฝรั่ง เป็นนักศึกษามีปัญญา
เขายังมองว่า พุทธศาสนายังมีการกระทำที่เป็นไสยศาสตร์.

ไสยศาสตร์ คำนี้นอกจากพุทธศาสตร์ ก็ว่าไสย-
ศาสตร์นั้น มีหลักการใหญ่ๆว่า ฟังผู้อื่นนอกไปจากตัว.
ถ้าเป็นไสยศาสตร์จะฟังผู้อื่นนอกไปจากตัว แล้วรับนับถือ
สิ่งที่ไม่รู้จก ไม่เข้าใจ เพียงเท่านั้นก็พอแล้ว; ถ้าเป็น
พุทธศาสนาต้องมีการฟังตัว, มีตัวเป็นที่ฟังแก้ตัว แล้วสิ่งที่
นั้นเป็นทุกข์ประจักษ์ชัดแก่จิตใจ. ไสยศาสตร์ฟังภตผี
ปิศาจ เทวดา พระเจ้าอะไรก็ตาม ซึ่งล้วนแต่ไม่มีใครรู้จัก
ตัวทั้งนั้น, แล้วการฟังนั้นก็เป็นการฟังผู้อื่น มิใช่ฟังตัว.
แต่ถ้าเป็น พุทธศาสตร์มันต้องฟังตัวเอง คือการกระทำ
ของตัวเอง แม้ว่าการกระทำนั้นได้รับการแนะนำมาจากพระ-
พุทธเจ้า. พระพุทธเจ้าท่านก็ทรงตรัสว่า เป็นการฟังตัวเอง,
แล้วสิ่งนั้นมองเห็นอยู่ ประจักษ์ชัดอยู่แก่ความรู้สึกในจิตใจ
จึงไม่มีความมวงมาย.

เรื่องนี้เป็นเรื่องที่ ควรจะทราบอย่างยิ่ง เหมือน
กับว่าเป็นแก่นของพระพุทธศาสนาอย่างหนึ่งด้วยเหมือนกัน.
นั่นคือว่า คนเราพอเกิดมาจากท้องแม่อย่างนี้ ก็ถูกรอบม

ให้ฟังผู้อื่นเสียแล้ว : ผู้อื่นให้กิน ผู้อื่นให้อะไรทุกอย่าง ผู้อื่นเป็นผู้เลี้ยงดู เป็นผู้ช่วยเหลือทุกอย่าง ก็เลยมีนิสัยฟังผู้อื่น ซึ่งเป็นรูปแบบของไสยศาสตร์, แล้วบางทีเด็กทารกนั้นก็ถูกลอก ให้กลัวผี ให้กลัวสิ่งไม่มองเห็นตัว สิ่งที่ไม่ใช่อะไรจริง, อย่างนี้เด็กรู้สึกมีนิสัยโน้มเอียงไปในทางเป็นไสยศาสตร์ เช่นเชื่อผีและกลัวผี แล้วก็มีความรู้สึกว่า ผู้อื่นต้องช่วยเรา.

แต่ก็ดูเถอะ พอว่าเด็ก ๆ นั้นโตขึ้นมา โตขึ้นมา ความที่ต้องฟังผู้อื่นก็น้อยลงไป น้อยลงไป. นี่เรียกว่า วัฒนาการทางจิตทางวิญญาณ แล้วก็เริ่มไม่กลัวผี, เริ่มไม่เชื่อว่ามีผี หรือเรื่องอะไรที่เป็นเรื่องหลอก ๆ สำหรับเด็ก, เมื่อเด็กโตขึ้นมาแล้วก็หมดไป. นี่หมายความว่า เรายิ่งโตขึ้นมาเท่าไร ก็ยิ่งเปลี่ยนจากไสยศาสตร์มาสู่ความเป็นพุทธศาสตร์; ถ้าใครเปลี่ยนได้เร็ว มันก็น่าดู, แต่บางคนไม่เปลี่ยนจนตายก็มี พาเข้าโลงไปด้วยเลยก็มี อย่างนี้มันก็น่าสงสาร.

ไสยศาสตร์เป็นทงอย่างง่าย ๆ

ในเมื่อไม่รู้จักพุทธศาสนา.

คำว่า ไสยะ นี้ตามภาษาบาลีเขา แปลว่าหลับ พุทธะ ตามภาษาบาลี แปลว่าตื่น คือตื่นจากหลับ, ก็ลองเทียบกันดูเถอะว่า หลับกับตื่นมันต่างกันอย่างไร. เด็ก ๆ เกิดขึ้นมาออกมาจากท้องแม่ มันก็เหมือนกับหลับออกมาแล้วมันก็ค่อย ๆ ลืมตา, ค่อย ๆ ตื่น ค่อย ๆ ตื่น จนรู้จักอะไรเป็นอะไร, แล้วก็ได้ศึกษารรรมะหรือพระศาสนาพอสมควรแล้ว มันก็ตื่นเต็มที. ถ้ายังหลับก็ยังเป็นไสยศาสตร์, ถ้ารู้ว่าจะไรเป็นอะไร เหมือนกับคนตื่น มันก็ถือพุทธศาสตร์ ซึ่งจะเรียกได้อย่างหนึ่งว่าเป็นวิทยาศาสตร์; แต่เขาไม่ค่อยเอาไปเรียก. พุทธศาสนานี้โดยลักษณะการแล้วเป็นวิทยาศาสตร์ เป็นของคนตื่น เป็นของคนมองเห็นโดยครบถ้วน ว่าอะไรเป็นอะไร อะไรเป็นอย่างไร; ส่วน ไสยศาสตร์ นั้น ไม่มีทางที่จะเป็นวิทยาศาสตร์ ก็ต้องฝากไว้กับความไม่รู้ ความไม่เข้าใจ ความเชื่อตะพึดอยู่เรื่อยไป. นี่ก็เป็นใจความสำคัญ ที่ขอรับรองให้นักศึกษาทั้งหลาย รู้จักความแตกต่างระหว่างพุทธศาสตร์กับไสยศาสตร์.

และอย่าลืมว่า เรื่องของไสยศาสตร์นี้เห็นยวแน่น,
 อีกทางหนึ่งก็มีประโยชน์ มีประโยชน์ที่ให้คุณทำอะไร
 จริงจังได้มาก เหมือนกัน. การเชื่ออย่างไสยศาสตร์
 เป็นเหตุให้ปฏิบัติข้อปฏิบัติ, ปฏิบัติธรรมะหรือปฏิบัติ
 ศาสนา ได้อย่างเคร่งครัด แล้วจะ ง่ายกว่าอย่างที่เป็น
 วิทยาศาสตร์ ซึ่งมันเข้าใจยาก. ดังนั้น ระบบการเมือง
 สมัยโบราณ จึงส่งเสริมไสยศาสตร์, หรือบางที่เลือกเอาฐาน
 รากเป็นไสยศาสตร์. การปกครองบ้านเมืองยอมให้ประ-
 ชาชนถือทั้งไสยศาสตร์และทั้งพุทธศาสตร์ เพราะว่าอย่าง
 ไสยศาสตร์นั้น ทำให้เชื่อมั่น ทำให้ยึดมั่นจริงจัง เรียกว่า
 ง่ายสะดวกแก่การปกครองอย่างยิ่ง. คัมภีร์ที่พูดถึงกันมาก
 เช่นคัมภีร์ไตรภูมิพระร่วง ส่วนใหญ่เป็นหลักอย่างไสยศาสตร์,
 แล้วก็มีพุทธศาสตร์เจืออยู่เป็นหัวใจ แสดงว่าพระเจ้าแผ่นดิน
 หรือรัฐบาลก็ดี ใช้นโยบายอย่างนี้ เพื่อง่ายเพื่อสะดวกแก่
 การปกครอง. ฉะนั้นจะไปโทษไสยศาสตร์ ว่าไร้
 ประโยชน์โดยประการทั้งปวงก็ไม่ได้.

และคำว่า ไสยะ นั้นยังแปลได้อีกอย่างหนึ่ง แปลว่า
ดีกว่า, ดีกว่าไม่มีเสียเลย, เป็นความรู้อันดีกว่าไม่มีเสียเลย,
นี้เรียกว่าไสยศาสตร์ แต่ไม่ถึงที่สุด; ถ้าถึงที่สุดต้องเป็น
พุทธศาสตร์.

ฉะนั้นขอให้ปรับปรุง ปรับปรุงให้เข้าสู่ความเป็น
พุทธศาสตร์เสียโดยเร็ว, อย่าให้อยู่เหมือนอย่างกับว่า ออก
มาจากท้องมารดา แล้วก็ตั้งตนด้วยไสยศาสตร์, แล้วก็
ไสยศาสตร์ไปจนตายอย่างนี้ มันก็ไม่ถูก, มันต้องเปลี่ยน
เป็นชั้นพุทธศาสตร์ คือช่วยให้รอดได้ ด้วยลักษณะที่มี
เหตุผล.

โบราณถ้อยคำไสยทั้งพุทธ.

ทางโบราณคดี บ้านเมืองไหนที่มีอายุเกินกว่า
พันปี เช่นไชยา เช่นนครศรีธรรมราช ก็ตาม จะมีซาก
โบราณสถาน ทั้งอย่างพราหมณ์และทั้งอย่างพุทธ อยู่
เป็นคู่กัน; เช่นวัดสำคัญที่ไชยานี้ ทางตะวันออกของวัด
ออกไป จะมีโบสถ์พราหมณ์ ทุกวัดมีโบสถ์พราหมณ์, ใน
โบสถ์พราหมณ์นั้นมีการไหว้พระเป็นเจ้าอย่างพราหมณ์, แอว

ไชยานธ้อย่างนิกายวิษณุ วิชาณะมาก ก็ถือพระนารายณ์,
ทางนครศรีธรรมราช ถืออย่างคิ่วหรือไควะ ก็เต็มไปด้วย
ศิวลึงค์.

บุคคลประชาชนรับนับถือทั้งสองอย่างพร้อมกัน
อย่างกับว่ามาวัดนี้ ก็ไหว้ที่โบสถ์พราหมณ์, เสร็จแล้วก็
มาไหว้ที่เป็นโบสถ์พุทธ, หรือจะไหว้ที่โบสถ์พุทธ กลับไปก็
ยังต้องแวะไหว้ที่โบสถ์พราหมณ์, แล้วยิ่งกว่านั้น ในพุทธ
สถานของฝ่ายพุทธแท้ๆ เช่น พระเจดีย์องค์ประธานที่วัดแก้ว,
ตรงกลางศูนย์กลางของพระเจดีย์ ขุดค้นได้ทั้งพระพุทธรูปที่
เป็นฝ่ายพุทธ และทั้งศิวลึงค์และคณศ พระคณศ ซึ่งเป็น
ฝ่ายพราหมณ์หรือฮินดู รวมอยู่ด้วยกัน. นี่เป็นเรื่อง
นโยบาย ที่ยอมให้ประชาชนถือทั้งสองอย่างพุทธและอย่าง
พราหมณ์. ถ้าจะพูดภาษารวมๆ ก็ถือทั้งพุทธและไสย,
ถือทั้งไสยศาสตร์และพุทธศาสตร์ไปด้วยกัน.

แต่ครั้นมาถึงบัดนี้ ความจำเป็นอันนั้นหมดแล้ว
มันค่อยๆ หมดไป มันจึง เหลือแต่พุทธศาสตร์มากขึ้น;
จะนั้นขอให้เราสนใจ เรียกว่ารู้จักโต เกิดมาแล้วก็รู้จักโต
หรือว่ามีการเลี้ยงแล้วก็รู้จักโต, คือเลื่อนชั้นๆ ขึ้นมา ฉลาด
แจ่มแจ้ง หรือลืมนิดา ขึ้นจากหล่มมากจนทุกที.

การแขวนพระเครื่องควรทำอย่างพุทธศาสตร์.

คนที่นิยมบูชาพระเครื่องในทั่วไทย ก็เช่นว่า เดียวกันก็มีพระเครื่องแขวนคอ ทำมากขึ้นๆ เป็นจำนวนล้านๆ มีปัญหาว่า ผู้ที่แขวนพระเครื่องนั้น แขนงอย่างไสยศาสตร์หรือแขวนอย่างพุทธศาสตร์. ถ้าแขวนอย่างพระเครื่องศักดิ์สิทธิ์จะช่วยคุ้มครอง เหมือนกับเทพเจ้าหรือพระเจ้ามาช่วยคุ้มครอง เป็นของขลังของศักดิ์สิทธิ์, อย่างนั้นก็คือการแขวนพระเครื่องนั้น อย่างไสยศาสตร์ ก็ฟังผู้อื่น และเป็นสิ่งที่มองไม่เห็นตัว. ถ้าเอาพระเครื่องมาแขวน ด้วยความรู้สึกในพระธรรม ว่าดับทุกข์ได้อย่างไร แล้วพอใจในระบบการดับทุกข์ของพระพุทธเจ้า แล้วบูชาคุณของพระพุทธเจ้า เอาพระเครื่องมาแขวนที่คอเป็นพุทธานุสสติ ไม่ใช่แขวนอย่างขลังอย่างศักดิ์สิทธิ์ เพื่อว่าจะเตือนให้ระลึกนึกถึงธรรมอยู่เสมอ ถ้าอย่างนั้นก็จะเป็นพุทธศาสตร์.

ฉะนั้นขอให้สนใจกับพระเครื่อง ที่สร้างขึ้นมาเป็นล้านๆ องค์แล้ว มันจะเพิ่มพุทธศาสตร์หรือจะเพิ่มไสยศาสตร์? ขอนม่นก้อยที่ผู้ใส่ หรือผู้มี หรือผู้แขวนนั่นเอง.

ขอให้ นักศึกษามีสติปัญญา แล้วก็ รู้จักแยกแยะว่า แขน
 อย่างเป็นไสยศาสตร์, แขนอย่างไรเป็นพุทธศาสตร์.

อย่างพวกโจร พวกอันธพาล ก็เอาพระเครื่องมาแขวน
 คอ ด้วยความเชื่อมั่นว่าจะคุ้มครอง, คุ้มครองอย่างไม่มี
 เหตุผล อย่างของคลังของศักดิ์สิทธิ์, แล้วอันธพาลเหล่านั้นก็
 นอนตาย, ตำรวจยิงตายพระเครื่องเต็มคอ; ลักษณะที่เป็น
 ไสยศาสตร์มันก็เป็นอย่างนี้. ถ้าว่าเขาแขวนพระเครื่อง
 อย่างพุทธศาสตร์ ไม่มีใครจะยิงตายได้; เพราะ
 มันไม่มีการทำอะไรชนิดที่ทำให้ผู้อื่นจะต้องเดือดร้อน
 หรือต้องเกิดเป็นศัตรูคู่อาฆาตขึ้นมา. ถ้าแขวนพระเครื่อง
 อย่างไสยศาสตร์เป็นของคลังศักดิ์สิทธิ์ คุ้มครองป้องกัน ฆ่าไม่
 ตายอย่างนี้, เดียวมันก็ได้ตาย ได้นอนตาย เพราะว่าแม้ไม่
 มีใครฆ่ามัน ก็ตายแล้ว, ตายด้วยความโง่อย่างยิ่งอยู่แล้ว.
 นี่พุทธศาสนาจะแยกตัวออกมาจากไสยศาสตร์ได้อย่างไร.

สิ่งที่เรียกว่า ไสยศาสตร์นั้นเป็นของพื้นฐาน
 แรกเริ่มเดิมที มีมาก่อนศาสตร์ใดๆ ซึ่งพอจะพูดได้ว่า
 ดีกว่าไม่มี, วิชาอันนี้ความรู้อันนี้ ดีกว่าไม่มีอะไรเสียเลย.
 ดังนั้น คนในชั้นแรกจึงถืออย่างไสยศาสตร์ นับตั้งแต่ถือ

เรื่องต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ ภูเขาศักดิ์สิทธิ์ ต้นหญ้าต้นบอน
ศักดิ์สิทธิ์ ต้นอะไรก็ล้วนแต่ศักดิ์สิทธิ์, กระทั่งมีเทวดาในฝน
ในฟ้า ในอากาศ ในแม่น้ำ. นี่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้โดย
ง่าย ตั้งแต่สมัยแรก ๆ ที่สติปัญญาของคนเหล่านั้น
จะเดาได้, ต้องใช้คำว่าจะเดาได้หรือจะสันนิษฐานได้ ก็เกิด
เป็นไสยศาสตร์ขึ้นมา เป็นพื้นฐานก่อน แต่โดยเหตุที่ว่า
แม้จะเป็นไสยศาสตร์ ชนคนนั้น มันก็มีความจริงอยู่บ้าง
เพราะว่าบางเรื่องมันเนื่องด้วยกำลังจิต; ถ้าเป็นไสย-
ศาสตร์ที่มันเนื่องด้วยกำลังจิตมาก ๆ มันก็ อาจจะให้ผลตรง
ตามความต้องการได้บ้าง, เช่น ทำให้เจ็บไข้ลงก็ได้, ทำให้
หายไข้พ้นจากไข้ก็ได้ เพราะว่ามันทำด้วยกำลังจิต, แต่ไม่ใช่
เป็นความจริง.

นี่เรียกว่า ไสยศาสตร์ คือศาสตร์ที่ยังหลบอยู่
แล้ว ศาสนาพุทธศาสตร์เป็นศาสตร์ที่เด่นแล้ว. ขอให้นักศึกษา
รู้จักแยกออกจากกัน, และรู้จักความที่พุทธศาสตร์เป็น
วิทยาศาสตร์ด้วย คือพิสูจน์ได้ทดลองได้ โดยประจักษ์.
อย่างนี้เรียกว่าเป็นวิทยาศาสตร์; แม้จะเป็นเรื่องทางจิตใจ
ก็เป็นเรื่องที่รู้สึกได้ เช่นว่าพอเรา เกิดกิเลสขึ้นมันก็เป็น

ทุกข์, มันก็เห็นได้ รุสก็ได้, เป็นความจริงที่เห็นได้พิสูจน์ได้; หรือ เมื่อทำผิดจากกฎของธรรมชาติ ผลก็เกิดขึ้นมาเป็นทุกข์, เมื่อ ทำถูกต้องตามกฎของธรรมชาติที่มันจะไม่เกิดทุกข์ มันก็ไม่เกิดทุกข์.

หลักพุทธศาสนาให้ความเป็นอิสระแก่ตัว.

ทีนี้ก็มีแง่ที่จะมองดูออกไปอีกว่า เหมาะสมสำหรับคำว่าไทย, อธิบายลำบากอยู่หน่อยหนึ่ง ที่คำว่าไทยนี้ เขาเอาตัว ย สะกดเข้าไปด้วย ถ้าว่าจะป็นไทยที่แปลว่าอิสระแล้วไม่ควรมิตัว ย. แต่นี้ก็ได้เขียนอย่างมีตัว ย เป็น เทยยะ, เทยยะแปลว่าของที่ให้ได้หรือถูกให้ ไม่เป็นอิสระแก่ตัวถ้า เทยยะ. ถ้าเป็นไทเฉย ๆ ดูจะว่ามาจากคำว่าอิสระโดยสมบูรณ์; แต่ก็ต้องสมมติเอาว่า เป็นว่าแม่จะมีตัว ย สะกด ก็คือไทคือความเป็นอิสระ นี่เหมาะ กับหลักของพระพุทธศาสนา ที่ให้ความเป็นอิสระแก่ตัว, แล้วถ้ายิ่งมองถึงเรื่องประชาธิปไตยแล้ว ก็ยังมีมาก มากที่สุด. ในศาสนาที่ถือพระเจ้าจะมีไม่ได้, ความเป็นอิสระ ความเป็นประชาธิปไตย

อย่างในพุทธศาสนานี้ มีไม่ได้ ในศาสนาที่มีพระเป็นเจ้า.

อยากจะพูดให้ฟัง พอรูเรื่องแต่ละอย่างๆ เพราะเรื่องมันมาก จะพูดแต่ละอย่างๆ ว่า พุทธบริษัทได้รับคำสั่งสอนจากพระพุทธรองค์ ในการที่จะเชื่ออะไร; ท่านสอนว่าอย่าเชื่อโดยเหตุ ๑๐ ประการ :—

๑. อย่าเชื่อเพราะเหตุสักว่า ได้ฟังคำบอกต่อๆ กันมา, ได้ฟังบอกต่อๆ กันมา แม้จะมากมายอย่างไรก็ไม่เชื่อ.

๒. แล้วก็ ไม่เชื่อด้วยเหตุสักว่า กระทำๆ กระทำตามๆ สืบๆ กันมา.

๓. แล้วก็ อย่าเชื่อด้วยเหตุสักว่า เล่าลือกันอยู่กระฉ่อน, ทั้งบ้านทั้งเมืองทั้งโลกว่าเป็นอย่างนั้นๆ ก็อย่าเพิ่งเชื่อ.

๔. แล้วก็ อย่าเชื่อเพราะมีที่อ้างในปิฎก ในปิฎกนั้น พระไตรปิฎกนั้น บางคนไม่กล้าแปล ไม่กล้าถือตามตัวปิฎกไปแปลว่าตำราอะไร, แล้วก็เป็นการโก่งไปเสีย. พระพุทธเจ้าท่านตรัสชัดเจนไปว่า ไม่เชื่อแม้มีอ้างได้ในปิฎก ก็เพราะ

โดยเหตุที่ว่าปัญหานี้ มันก็เป็นสิ่งที่จะต้องได้ปรุงแต่งได้, อยู่
ในอำนาจที่ใครจะเพิ่มเติม หรือตัดทอนอะไรได้ จึงยังไม่เชื่อ.

๕. แล้วก็ไม่เชื่อว่าจะถูกต้องตามหลักของตรรก-
วิทยา เมื่อเหตุผลทาง logic แล้วมันถูก ก็ยังไม่เชื่อ.

๖. ไม่เชื่อโดยเหตุผลทางนยะ คือทาง philosophy
แม้ทาง philosophy พิสูจน์อย่างไร ได้ผลออกมาว่าจริง^๕ถูก^๕
ก็ยังไม่เชื่อ.

๗. แล้วก็ไม่เชื่อด้วยการตรึกไปตามอาการ คือ
ตามความรู้สึกตามสามัญสำนึก หรือ common sense ก็ยังไม่
เชื่อ.

๘. แล้วก็ไม่เชื่อด้วยเหตุที่ว่า คำพูดนั้นมันทน
ได้ต่อการเพ่งพินิจของเรา เพราะว่าความเพ่งพินิจของเรา
มันผิดได้, ไม่ใช่ว่ามันตรงกับความคิดของเราแล้วมันจะถูก.

๙. แล้วก็ไม่เชื่อว่าจะผู้พูดอยู่ในฐานะที่น่าเชื่อ.

๑๐. แล้วข้อสุดท้าย อย่าเชื่อเพราะว่าสมณะ^๕
เป็นครูของเรา ก็คือพระพุทธเจ้าเอง. พระพุทธเจ้าเอง
เป็นสมณะ แล้วก็เป็นครูผู้สอนของเรา.

ยังไม่เชื่อด้วยเหตุ ๑๐ อย่าง^{นี้} เป็นประชาธิปไตย
เท่าไร; แต่จะเชื่อด้วยเมื่อมองดูแล้ว มันเป็นอย่างนั้นได้
จริง; เช่นบอกว่า รากะ โทสะ โมหะ เป็นของร้อน, เป็น
ไฟ เป็นทุกข์; พอมองดูแล้วเห็นได้จริง ก็ไม่ต้องเชื่อ
ตาม ๑๐ อย่างนั้น, หรือว่าสิ่งที่ทำลงไป มันเบียดเบียนตน
เบียดเบียนผู้อื่น แล้วมันสร้างผลที่เลวร้ายขึ้นมา, อย่างนั้นมัน
ก็เชื่อได้โดยตัวมันเอง มันพิสูจน์อยู่ในตัวมันเองนั้น.

ฉะนั้นชาติไทยจะมีศาสนาใดเป็นศาสนาประจำชาติ
จึงได้แก่ พุทธศาสนา คือทำให้เกิดความเป็นไทย แล้ว
ก็เป็นประชาธิปไตยอย่างยิ่ง; แม้แต่พระพุทธเจ้าซึ่งเป็น
ครูของเราตรัส ก็ยังไม่เชื่อ ยังไม่ทันเชื่อ, ยังไม่ยอมเชื่อ.
จะต้องดูอีกทีดูอีกทีหนึ่ง ว่ามันจะเป็นอย่างนั้นได้จริง.

นี่คือหลักที่เป็นหัวใจของพุทธศาสนา หรือจะ
เป็นแกนของพุทธศาสตร์ ที่ว่าไม่เชื่อโดยเหตุ ๑๐ ประการ
นั้น, แต่เชื่อโดยเหตุผลที่ประจักษ์อยู่จริง ๆ ที่ตัวการกระทำ
หรือมีผลออกมาให้เห็นได้ว่า มันเป็นอย่างนั้นจริง. ถ้ามัน
เป็นสิ่งที่ยังไม่มีผลออกมา แต่มันมีเหตุผล ว่าน่าลองดูก็ได้;
แต่คำว่าน่าลองดูนั้นยังไม่เชื่อ, ต้องลองดูทุกอย่างแล้ว ลองดู

ถึงที่สุดแล้ว มีผลอย่างนั้นจริง จึงค่อยเชื่อ. เป็นอันว่ามี
แต่สติปัญญา, เชื่อด้วยสติปัญญาอยู่เรื่อยไป, นี่คือแก่น
ของพระพุทธศาสนา.

พุทธศาสนาสอนเรื่องความทุกข์กับความดับทุกข์.

ที่นี้ถามดูกันว่า พุทธศาสนานี้สอนเรื่องอะไร,
สอนเรื่องอะไร? เดียวนี้อะไร ๆ ก็จะเป็นพุทธศาสนาเสียหมด
ซึ่งกระทำมาอย่างเป็นไสยศาสตร์ทั้งนั้น; แต่ก็ถูกเข้าใจว่า
เป็นพุทธศาสนาไปทั้งหมด. นี่เพื่อให้มันแยกออกจากกันได้
ก็ต้องอาศัยพระพุทธรูปที่ตรัสว่า แต่ก่อนเกิด เดียวนี้เกิด
ตลาคติบัญญัติเฉพาะเรื่องความทุกข์ กับความดับไม่เหลือแห่ง
ทุกข์เท่านั้น.

ความข้อนี้ พวกนักศึกษาต่างประเทศที่มาสสนใจ
พุทธศาสนา เขายึดถือกันเป็นหลักอย่างยิ่ง; พวกเราคน
ไทยกลับไม่เคยได้ฟัง, แล้วไม่ได้ถือด้วยซ้ำไป. พวกฝรั่ง
เหล่านั้นเขายึดถือเป็นหลักสำคัญอย่างยิ่ง ถึงกับจำบาลีได้
บุพเพหาติ ภิกขเว เอตริ อ ทุกฺขญฺเจว ปญฺญาเปมิ ทุกฺ-
ขสฺส อ นิโรธํ. นี่ถ้าเป็นบาลีก็มีเท่านั้น ภิกขุทั้งหลาย ก่อนนี้

๘๘ ๘๘๘ เกิด เดยวนเกิด ตถาคตบัญญัติเฉพาะเรื่องความทุกข์ กับเรื่อง ความดับทุกข์เท่านั้น ถ้าเรื่องนอกนั้นแล้วมันไม่ใช่คำของ พระพุทธเจ้าตรัส หรือไม่ใช่หลักที่โครงการจะตรัส. แล้วมัน ก็มีเรื่องที่มากออกไป แม้ที่สุดแต่เรื่องตายแล้วจะเกิดหรือไม่ เกิด? อะไรจะไปเกิด? จะไปเกิดโดยวิธีใด อย่างไร? อย่างนี้ ก็ยังไม่ต้องสนใจก็ได้; เพราะถ้าเกิดแล้ว มันก็มีความทุกข์ ก็สนใจเรื่องดับทุกข์ก็พอแล้ว; ถ้ามันไปเกิดอีก มันก็ต้อง มีปัญหาที่เรื่องดับทุกข์, ถ้ามันไม่ไปเกิดอยู่ที่นี้ มันก็มีปัญหา เรื่องดับทุกข์; เพราะฉะนั้น สนใจแต่เรื่องที่จะดับทุกข์ อย่างไร นั้นจะอยู่ในขอบเขตของพุทธศาสนา.

สววรรค์ในอก นรกในใจ

เป็นหลักในพุทธศาสนา

ที่นี้ถ้าไปพูดนอกเรื่องออกไป ไกลออกไป ไกล ออกไปมากมายมหาศาล ก็ไม่ใช่เรื่องตัวพุทธศาสนา; โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เรื่อง นรกอย่างนั้นอยู่ใต้ดิน เรื่อง สวรรค์อย่างนั้นอยู่บนฟ้า, อย่างนี้เขาพูดกันก่อนพระ พุทธเจ้า; เขาพูดกันอยู่ก่อนพระพุทธเจ้า มัน ไม่ได้เกี่ยว

กับดับทุกข์โดยตรง, แล้วบางทีมันจะซ่อนความหมายอัน
ลึกซึ้งไว้ให้เข้าใจผิด ว่าแม้ในสวรรค์ก็ยังเต็มไปด้วยความ
ทุกข์. เพราะว่าสวรรค์เต็มไปด้วยกามารมณ์, เต็มไป
ด้วยของถูกลใจ ในทางกามารมณ์, ในสวรรค์นั้นแหละตัวจะ
หนาแน่นไปด้วยกิเลส. ถ้ามันเต็มไปด้วยกามารมณ์ มัน
ก็เต็มไปด้วยราคะ โลภะ, ถ้ามันเต็มไปด้วยราคะ มันก็ต้อง
เต็มไปด้วยโทสะ; เพราะว่ามันไม่ได้อย่างใจ, ไม่ได้อย่างที่
ราคะต้องการ มันก็ต้องโกรธ, แล้ว การที่ทำอย่างนั้นอยู่
ก็คือโมหะ, หลงอย่างนั้นโมหะ; ฉะนั้นใน สวรรค์ที่เต็ม
ไปด้วยกามารมณ์นั้นแหละ มันไม่ใช่ที่ที่จะพึงปรารถนา
แล้วมัน ไม่ดับทุกข์. ฉะนั้นพระพุทธเจ้าท่านจึงตรัสว่า
เรื่องทุกข์กับดับทุกข์เท่านั้น ที่ตลาดบัญญัติสอน, มันจึง
ต้องดูว่า จะดับราคะ โทสะ โมหะ อย่างไร.

เรื่องมันก็น่าหัว ที่ว่าเราสอนกันเรื่องไปสวรรค์,
เอาสวรรค์ให้ได้, แล้วก็สวนทางกันกับพวกเทวดา มีในพระ
บาลีในสูตรสูตรหนึ่ง ที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงการที่พวกเทวดา
บนสวรรค์; พอเขาจะตาย ก็จะต้องตาย ก็มีปัญหว่า
เทวดานะจะไปเกิดที่ไหน จึงจะเป็นสุคติ มองแล้วก็ไม่มีที่ไหน

นอกจากในโลกมนุษย์; เพราะว่าในโลกมนุษย์นี้ จะหาพระ-
พุทธ พระธรรม พระสงฆ์ได้ง่าย, เทวดาจึงจุติมาหาสุคติใน
มนุษย์โลก. แล้วอีกทางหนึ่งมนุษย์โลก จะไปหาสุคติ
ในเทวโลก, มันสวนทางกันอย่างนี้, แล้วใครมีเหตุผล?
ถ้าเหตุผลมันมีอยู่ว่า คับโลละ โทสะ โมหะ มันเป็นคับทุกข์
มันก็ไม่มีเหตุผลเลยที่ว่า จะต้องทำบุญทำทาน เพื่อไปเกิด
ในสวรรค์ในเทวโลก ที่สมบุรณ์ไปด้วยกามารมณ์ ซึ่งเป็น
เหยื่อของกิเลส. นี่พูดกันอยู่ก่อนพระพุทธเจ้า เขาก็มี
เหตุผล พูดเพียงว่าให้คนทำดี ได้ไปเกิดในสวรรค์,
มันก็มีผลดีทางสังคม.

ทีนี้พอพระพุทธเจ้าเกิดขึ้น ในหมู่คนที่เขาเชื่อ
เรื่องนรกเรื่องสวรรค์กันอย่างนั้น พระพุทธองค์ทำ
อย่างไร; พวกเราที่เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ช่วยถือ
หลักข้อนี้ให้มันถูกต้องสักหน่อย, คือว่าเขาพูดกันอยู่อย่าง
นี้ อย่าไปค้ำเขา, อย่าไปทะเลาะกับเขา, อย่าไปค้ำ
เขา, ถ้าเรามีอะไรจะพูดก็พูดดีกว่า.

พระพุทธเจ้าเกิดขึ้นมา ในหมู่คนที่เขาเชื่อเรื่อง
นรกเรื่องสวรรค์อย่างนี้อยู่แล้ว, ท่านก็เข้ารอยไปเลยว่า

ถ้าอยากไปสวรรค์ให้ปฏิบัติอย่างนี้, ปฏิบัติอย่างนี้ ซึ่ง
ข้อปฏิบัตินี้มันดีกว่าที่เขาสอนกันอยู่ก่อน; ถ้าไม่อยาก
ไปนรก ก็อย่าปฏิบัติอย่างนี้, อย่าปฏิบัติอย่างนี้. นี่มัน
ดีกว่าที่เขาสอนกันอยู่ก่อน ท่านก็เลยไม่ต้องมีการกระทบ
กระทั่ง เป็นข้าศึกศัตรูกับที่เขาเชื่อกันอยู่ก่อน.

ครั้นมาถึงเรื่องที่จะตรัสเป็นของพระองค์เอง
ก็ตรัสว่า, โอ, นรกอยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, สวรรค์
อยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. สวรรค์หรือนรกที่อยู่ตา หู
จมูก ลิ้น กาย ใจนี้ ฉันเห็นแล้ว, บอกคนเหล่านั้นว่า ฉัน
เห็นแล้ว เมื่อทำผิดที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. ทางตา
หู จมูก ลิ้น กาย ใจมีการกระทำผิด มันก็เป็นนรกขณ
มา, เมื่อมีการกระทำถูกต้อง ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย
ใจ มันก็เป็นสวรรค์ขึ้นมา; มันจึงอยู่ที่นี่ หนึ่งเดียว
เวลานี้ ไม่ต้องต่อตายแล้ว.

แต่เมื่อเขาเชื่อกันว่า มันต่อตายแล้ว แล้วก็นรกอยู่
ใต้ดิน, สวรรค์อยู่บนฟ้า ก็ตามใจ, เพราะว่ามัน สอนอยู่
ก่อน แล้วมันเหมาะสำหรับคนประเภทหนึ่ง; แต่เมื่อ
จะต้องการให้ดีขึ้น ท่านก็ตรัสว่า ให้มันแน่นอนจะไป

สวรรค์อย่างที่คุณว่า ก็ทำอย่างนั้นๆ, เช่นทำประพตติดี
ประพตติชอบตามหลักใหม่ที่สอนให้, ไม่ใช่บูชาญ หรือ
ไม่ใช่ทำพิธีรดน้ำ ที่ก่อนๆ มันสู้ไม่ได้ สู้การกระทำที่ถูก
ที่คืนไม่ได้.

นี่เราเป็น สาวกของพระพุทธเจ้า จึงถือหลัก
อย่างนี้ด้วย ในฐานะเป็นหลักหัวใจเหมือนกัน คืออย่าไป
ปะทะหรือไปเผชิญหน้า กับลัทธิที่มีอยู่ อย่างใดอย่าง-
หนึ่ง; ถ้าเรามีอะไรจะพูด ก็พูดไปเลย. ถ้าเราจะพูดให้
มันกลมกลืนกันไปได้ ก็พูดให้มันกลมกลืนกันไปได้, เช่น
พระองค์ตรัสว่า ถ้าจะไปสวรรค์อย่างที่ต้องการ ก็ให้ปฏิบัติ
อย่างนี้ๆ : ให้ท่าน รักษาศีล ไปตามวิธีนี้ แล้วก็ไม่ต้องไป
นรก. แต่ถ้าว่าท่านนรกจริงสวรรค์จริงนั้น มันอยู่ที่ทำผิด
หรือทำถูก ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; ถ้าตาเห็นรูป
หูฟังเสียง จมูกได้กลิ่น ลิ้นได้รส ผิวกายได้สัมผัส จิตได้รับ
อารมณ์แล้ว มันทำผิดหรือมันคิดผิด, มัน ประทุษร้าย
ความคิดผิด เป็นมิฉนาก็ปฏิ จนเกิดราคะ โทสะ โมหะ
นั้นแหละนรก คือนรก. ถ้าทำถูกไม่เกิดนรก, เกิดผลดี
ก็เป็นสวรรค์.

ขอให้นึกถึง ปู่ ย่า ตา ยาย ของเรา ที่ท่านเคยพูดไว้
ถูกต้องแล้วว่า สวรรค์ในอก นรกในใจ ถูกตามหลัก
ของพระพุทธเจ้าอย่างยิ่ง. สวรรค์อยู่บนฟ้า นรกอยู่ใต้
ดินนั้น ไม่รู้ใครพูด, พูดมาตั้งแต่ก่อนแรกเริ่มมีมนุษย์.
ฉะนั้นอะไรๆ ถ้าจะให้ เป็นพุทธ ละคร ก็ ขอให้อยู่ที่นี้และ
เดี๋ยวนี้, ถ้าเอาไปไว้ในส่วนที่ไม่มองเห็น แล้วก็ไม่มี
เหตุผล แล้วต้องเชื่อๆ อย่างนี้ ไม่ใช่พุทธ, มันก็
เป็นไสยศาสตร์ อย่างที่ว่า เป็นศาสตร์ของคนหลับ. ถ้า
เป็นศาสตร์ของคนตื่น มันต้องมีลักษณะอาการเหมือนกับว่า
ลืมตา, แล้วก็เห็น ๆ เห็นอยู่อย่างนี้, นี่จึงจะเป็นพุทธศาสตร์.

เรื่องทุกข์กับความดับทุกข์มีอยู่ในกาย ที่เป็น ๆ มีสัญญาและใจ.

ที่นี้ที่นี้เองกันต่อไปก็ว่า เรื่อง ความทุกข์กับความ
ดับทุกข์ มีอยู่ในร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่ง ที่ยัง
เป็น ๆ มีสัญญาและใจ นี่ก็เป็นหลักที่พวกเราละเลย.
เนื่องจากอาตมาได้สัมผัสกับชาวต่างประเทศ, ชาวต่าง
ประเทศกลับยึดเรื่องนี้นมากกว่าพวกเราชาวไทย ในข้อที่

พระพุทธเจ้าตรัสว่า “โลกก็เกิด เหตุให้เกิดโลกก็ดับ ความดับแห่งโลกก็ดับ ทางให้ถึงทางดับแห่งโลกก็ดับ ตถาคตบัญญัติไว้ในร่างกายที่ยาวาหาหนึ่ง ที่มีทั้งสัญญาและใจ”.

คำว่า “โลก” ในที่นี้เป็นอุปมา เป็นภาษาธรรม คือ ทุกข์ นั่นเอง, โลกก็คือทุกข์ โลกก็คือปัญหา, ตัวทุกข์ก็ดับ ตัวเหตุให้เกิดทุกข์ก็ดับ ความดับแห่งทุกข์ก็ดับ ทางให้ถึงความดับทุกข์ก็ดับ ตถาคตบัญญัติว่า มีอยู่ในร่างกายประมาณหาหนึ่งนี้ ที่มีทั้งสัญญาและใจ, หมายความว่าที่ยังเป็น ๆ ที่ยังเป็น ๆ ต้องในร่างกายที่ยังเป็น ๆ จึงจะศึกษาสิ่งเหล่านี้ หาได้ครบถ้วน. ถ้าร่างกายตายแล้วก็ไม่มี เพราะว่าร่างกายตายแล้วมันไม่มีความทุกข์ แล้วไม่มีเหตุให้เกิดทุกข์ มันไม่มีอะไร. ในขณะที่ยังเป็น ๆ อยู่เดี๋ยวนี้ทันที เดี่ยวนี้ยังเป็น ๆ อยู่นี้ ขอให้รีบสนใจในร่างกายที่ยาวประมาณหาหนึ่งนี้ ให้พบว่าความทุกข์เป็นอยู่อย่างไร เหตุของมันคืออะไร แล้วความดับแห่งความทุกข์นั้นเป็นอย่างไร ให้ปรากฏอยู่ในใจ ที่นี้และเดี๋ยวนี้. แล้วทางของมัน คือการปฏิบัติอย่างถูกต้องทางกาย ทางวาจา ทางใจ, ปฏิบัติถูกต้องนี้

ก็ทำให้ถึงความดับทุกข์ มันก็มีอยู่ในเฉพาะในร่างกายที่ยัง
เป็น ๆ.

นี่เราไม่สนใจที่จะศึกษาอะไร ๆ จากภายใน โดยมาก,
ยิ่งถ้า ไปถืออย่างไสยศาสตร์ จะมีอะไรมาช่วยด้วยแล้ว มัน
ก็เลยไม่ต้องสนใจกันเรื่องทุกข์ เรื่องเหตุให้เกิดทุกข์
ไม่ต้องสนใจ เพราะว่าจะมีของศักดิ์สิทธิ์มาช่วย. แต่
พุทธศาสนา จะเป็นอย่างนั้นไม่ได้ จะดับทุกข์ได้ ก็ต้อง
ด้วยการกระทำให้ถูกต้อง ตามกฎเกณฑ์ของความทุกข์
ว่ามันเกิดขึ้นมาจากอะไร, แล้วมันจะดับไปเพราะการกระทำ
อย่างไร.

ขอให้เริ่มวางหลักกันอย่างนี้ ขอร้องนักศึกษาทั้ง
หลาย ให้สนใจเฉพาะเจาะจงเรื่องความทุกข์กับความดับ
ทุกข์; ข้อปลีกย่อยมากมาย ที่เอามาเถียงกันจนทะเลาะ
วิวาทกัน ไม่ใช่พุทธศาสนา, หรือไม่ใช่ตัวที่พระพุทธองค์
ทรงประสงค์จะให้ศึกษา. เรื่องตายแล้วเกิดหรือตายแล้วไม่
เกิด อย่างนี้เถียงกันมาก แล้วมันจะถามก่อนที่ว่าจะดับทุกข์
อย่างไร; เพราะว่าเราไม่ได้มองเห็นว่า, เรามีปัญหาเฉพาะ
หน้า คือความทุกข์. แต่เขาก็ไปสนใจเรื่องที่ชวนให้

สนใจ เรื่องตายแล้วเกิด ตายแล้วไม่เกิด อะไรไปเกิด, มันก็เลยไปถึงว่า ทำอย่างไรถึงจะได้เห็น จะได้มีตาเห็นคนที่ตายไปแล้ว, เห็นโลกของคนที่ยังตายไปแล้ว, มันก็เตลิดเปิดเปิงไป จนไม่ได้ดับทุกข์ จนไม่มุ่งไปหาความดับทุกข์.

เรื่องที่มันไม่เกี่ยวกับความดับทุกข์ แล้วก็ไม่ใช่พุทธศาสนา; ฉะนั้นเราจะไม่ต้องมีปัญหาอย่างอื่น. เราเกิดมากเพื่อดับทุกข์ หรือว่าเราจะไปเกิดอย่างอื่นอีก มันก็มีปัญหาคือความทุกข์และดับทุกข์อยู่เรื่อย ๆ ไป, ปัญหาอื่นไม่มีนอกจากความทุกข์และความดับทุกข์.

ที่นี้ พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ให้ศึกษาเรื่องนี้ ในร่างกายที่ยังเป็น ๆ คือเอาร่างกายที่ยังเป็น ๆ เป็นห้องทดลอง เป็นห้องศึกษา หรือเป็นห้องlab อย่างศึกษาวิทยาศาสตร์; ดังนั้น จะต้องรู้จักความทุกข์คืออย่างไร, คือเกิดขึ้นมาอย่างไร.

เรื่องสุขทุกข์มิใช่ผลของกรรมเก่า

แต่เกิดเพราะเหตุปัจจัย.

มีเรื่องที่จะควรทราบ แล้วก็เข้าใจกันผิด ๆ อยู่บางเรื่องอีก คือว่าคนครั้งก่อนพุทธกาลโน่นแล้ว ที่เขา

มีความเชื่อว่า ความสุขหรือความทุกข์เกิดมาจากกรรม
 เก่าที่ได้ทำไว้ นั่นไม่ใช่พุทธศาสนา. แต่เดิวนั้นมีคน
 ยืนยันว่า อย่างนี้คือพุทธศาสนา, สุขหรือทุกข์เกิดมาจาก
 กรรมเก่าที่ได้ทำไว้, หรือสุขหรือทุกข์เกิดมาจากพระเจ้า
 อี - ศว - ระ คือพระเจ้า เกิดมาจากอิศวรคือพระเจ้า, หรือ
 ว่าสุขทุกข์นี้ไม่มีเหตุไม่มีปัจจัยอะไรเลย มันเกิดเอง
 เฉยๆ; สามอันนี้คือหลักที่ผิด, ไม่ใช่พุทธศาสนา.

ที่ว่าสุขทุกข์ไม่ได้เกิดเองเฉยๆได้ ต้องมีเหตุ
 ต้องมีปัจจัย ต้องมีการกระทำผิดๆ มาตามลำดับ จึงจะ
 เกิดความทุกข์; เช่น ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจสัมผัสอะไร
 แล้วมันทำผิด ก็เกิดทุกข์, ความทุกข์จะเกิดเองโดยไม่มีเหตุ
 ไม่มีปัจจัยนี้ไม่ได้. ^{๕๕}นี่เป็นหลักพระพุทธรศาสนาอย่างยิ่ง.
 ที่ว่ามีเหตุมีปัจจัยทั้งนั้น ถ้าจะดับมัน ก็ต้องดับที่เหตุ
 ของมัน; พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่สอน เรื่องเหตุเรื่อง
 ปัจจัย เรื่องอิทัปปัจจยตา เรื่องปฏิจจสมุปบาท นี่ก็เป็น
 หลักสำคัญอันหนึ่ง ว่าพุทธศาสนาสอนว่าเกิดมาแต่เหตุ
 ทุกอย่างเกิดมาแต่เหตุ.

ที่ว่า สุขทุกข์เกิดมาจากพระเจ้า พระเป็นเจ้า^๕ ไม่มี, ในพุทธศาสนาไม่มีพระเจ้าชนิดนั้น ซึ่งเขาสอนกันอยู่ในอินเดียครั้งก่อนโน้น, มีพระเจ้า อ่อนวอนพระเจ้า บวงสรวงพระเจ้า ทำพิธีบูชาญพระเจ้า ถูกใจพระเจ้า, แล้วพระเจ้ายิ่งจะทำให้เกิดความสุข หรือถ้าไม่ถูกใจพระเจ้า ก็จะทำให้เกิดทุกข์. ข้อนี้ไม่ใช่พุทธศาสนา เป็นสิ่งที่สอนอยู่ก่อนแล้วก็ไม่^๕มีพระเจ้าอะไรที่จะทำให้เป็นเช่นนั้นได้; เพราะว่าความทุกข์และสุข^๕นี้ มันจะเกิดมาจากการกระทำถูกหรือผิดของเราเอง : ถ้าเราทำผิดจากกฎอภิปัจจยตา ความทุกข์ก็เกิด, ทำถูกต้องตามกฎอภิปัจจยตา ความสุขก็เกิด.

ทีนี้ถ้าสมมติว่ามีพระเจ้า มีผีสาวเทวดาอะไรตามใจ แล้วพระเจ้าหรือผีสาวเทวดาเหล่านั้น แกล้งลงโทษ, แกล้งทำให้คน^๕นี้มีความทุกข์, ไม่เป็นไร เราต้อนรับด้วยการปฏิบัติให้ถูกต้องตามกฎของอภิปัจจยตา; ให้ผีสาวเทวดา พระเจ้าทั้ง^๕โขยง มารุมทำให้มีความทุกข์, ก็ไม่มีความทุกข์. พุทธบริษัทจะมีหลักชนิดที่แน่นอนแน่นอน^๕อย่างนี้.

ที่นี้ขอที่ว่า สุขทุกข์เกิดจากกรรมเท่านั้น ไม่,
ไม่ใช่, สุขทุกข์ เดียวนี้ ที่นี้ ชาตินี้ เวลานี้ มันเกิดมา
จากการทำผิดหรือทำถูก ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เมื่อ
มีอะไรมากระทบ. สมมติว่ามีกรรมเก่า จะให้มันเกิดความ
ทุกข์; แต่ถ้าเราปฏิบัติถูกต้องตามหลักของอิทัป-
ปัจจยตา จะไม่ทุกข์, แม้ว่าจะมีกรรมเก่ามาแกล้งให้ทุกข์
มาบันดาลให้ทุกข์.

เรื่องนี้ เป็นเรื่องหัวใจอย่างยิ่ง ที่ว่าทำผิดหรือ
ทำถูกต้องกฎอิทัปปัจจยตา ในขณะที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ
รับอารมณ์; จึงขอบอคนักศึกษาทั้งหลายว่า จงได้สนใจ
เรื่องนี้เป็นพิเศษ, จะเรียกว่า ก ข ก กา ของพระพุทธศาสนา
ก็ได้ ในฐานะที่เป็นเบื้องต้น. อย่าเข้าใจว่าเป็น ก.ข.
ก กา แล้วจะไม่สำคัญ, ความเป็น ก.ข. ก กา นั้นแหละมีความ
สำคัญ เพราะมันเป็นรากฐานที่จะออกงามขึ้นไปเป็นหลัก.

ศึกษาพระพุทธศาสนา

ต้องเริ่มที่ตา หู จมูก ลิ้น กายใจ.

สิ่งแรกที่ผู้ศึกษาพุทธศาสนาจะต้องสนใจ เหมือน
กับว่าเมื่อเราจะเรียนหนังสือ เราก็เรียน ก.ข. ก กา, เอ บี ซี

อะไรตามเรื่อง; ถ้าจะลงมือ ศึกษาพุทธศาสนา ก็ให้ลงมือศึกษา ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. อย่าเข้าใจว่าเป็นคำครีคระ เป็นคำของคนครีคระนั่งม่งามอยู่ในวัด, เรื่องของตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มันเป็นวิทยาศาสตร์อย่างยิ่งในพระพุทฺธศาสนา.

เรามีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ใช่มั้ย มันจึงมีปัญหาต่าง ๆ นา ๆ เกิดขึ้นมาได้? สมมติว่าถ้าเราไม่มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มันก็ไม่มีทางที่จะเกิดปัญหาอะไร, ลองกิดดูในข้อนี้ให้เห็นเสียก่อนว่า ถ้าสมมติว่าเราไม่มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็ไม่รู้สึกรึอะไร, ไม่สัมผัสอะไร, แล้วปัญหาอะไรจะเกิดได้ มันก็ไม่มีปัญหา. ดังนั้นจึงถือเอาตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจนี้เป็นตัวการ ที่จะทำให้เกิดปัญหา. เกิดปัญหาอย่างไร เพราะว่าในโลก หรือที่เรียกโลก โลกทั้งหลาย โลกทั้งหลายมันไม่มีอะไร นอกจากรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ คือของคู่ คู่ กันกับตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.

ฉะนั้นขอร้องให้ช่วยจำ คำ ๖ คำนี้นี้ไว้ให้ดีที่สุดเถิด; ถ้าอยากจะเป็นนักศึกษาศาสนา ตา หู จมูก ลิ้น

กาย ใจนี้จำง่ายแล้ว. รูปที่จะมากระทบตา, เสียงที่จะมากระทบหู, กลิ่นที่จะมากระทบจมูก, รสที่จะมากระทบลิ้น, สัมผัสผิวหนังที่จะมากระทบทางผิวหนัง, แล้วก็ความรู้สึกที่จะเกิดขึ้นในใจ, ก็เป็นครบ ๖ กุ๊ป ประกอบกันอยู่เป็นเรื่องทั้งโลก.

เราพูดได้โดยไม่ต้องเชื่อใคร ไม่กลัวผิด ไม่ผิดว่า, ถ้าเราไม่มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เรื่องก็ไม่มี, หรือว่าถ้าเรามีแต่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ แต่ไม่มีรูป เสียง กลิ่น รส โสภณรูปพระ ธรรมารมณ์ ที่จะมากระทบตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มันก็ไม่มีปัญหาอะไรเหมือนกัน. ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มันก็ค้างเติ่งอยู่ ทำอะไรไม่ได้ นี่โดยเหตุที่ว่าในโลกมันมี รูป เสียง กลิ่น รส โสภณรูปพระ ธรรมารมณ์. ฉะนั้นคำว่า โลกๆๆ ในพระพุทธศาสนาท่านระบุไปยัง ๖ อย่างนี้, แผ่นดินนี้จะมีความหมายอะไร ถ้าไม่มีลักษณะให้มาเป็นรูป เสียง กลิ่น รส โสภณรูปพระ ธรรมารมณ์. ฉะนั้นอะไรๆในโลกที่มีความหมายขึ้นมา ก็เพราะมันเข้ามากกระทบกับตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ แล้วมีเรื่อง แล้วมีเรื่อง, ใช้คำอย่างนี้ก็แล้วกัน ว่ามันมีเรื่อง.

ฉะนั้นเราจึงรู้ ว่ามันมี ข้างใน คือตา หู จมูก ลิ้น
กาย ใจ, ข้างนอก คือรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมมา-
รณณ, แล้วมันก็จับคู่กันข้างนอกกับข้างใน. จะยกตัว
อย่างเรื่องตา :—

ตากับรูป รูปอยู่ข้างนอก ตาอยู่ข้างใน คือในคน
พอมันถึงกันเข้ามันก็เกิดวิญญาณทางตา; นี่วิญญาณ
เพิ่งเกิดเดี๋ยวนั้น, วิญญาณตอนนั้นก็ไม่มี, วิญญาณในพุทธ-
ศาสนาเป็นอย่างนี้.

ถ้าวิญญาณในศาสนาอื่นเป็นตัว เป็นตน เป็น
เจตภูต เป็นชีโวอะไรของเขามีอยู่อย่างอื่น ในความหมาย
อย่างอื่น เข้าออกร่างกายนี้ ไปเที่ยวมาเที่ยว นั่นเป็น
วิญญาณอย่างอื่น. ถ้าวิญญาณเป็นอย่างพุทธศาสนา
ก็เป็นสิ่งที่เกิดขึ้น เมื่อคู่ๆ เหล่านี้กระทบกัน : เมื่อตา
กระทบรูป เกิดวิญญาณทางตา, เมื่อหูกระทบเสียง
เกิดวิญญาณทางหู, เมื่อกลิ่นกระทบจมูก เกิดวิญญาณทาง
จมูก, เมื่อรสกระทบลิ้นเกิดวิญญาณทางลิ้น, เมื่อโผฏฐัพพะ
มากระทบผิวหนัง ก็เกิดวิญญาณทางผิวหนัง, ความรู้สึกมา

กระทบจิตก็เกิดวิญญานทางจิต มโน. นี่วิญญาน เมื่อของ
ข้างในกับของข้างนอกถึงกันเข้า ก็เกิดวิญญาน

เมื่อวิญญานนี้ทำหน้าที่ รู้สึกอยู่ทางตา หรือทาง
หูก็ตาม มันทำหน้าที่รู้สึกอยู่อย่างนั้น ๓ อย่างคือ, ตากับ
รูปกับวิญญาน ๓ อย่างนี้ ทำหน้าที่อยู่ นั้นแหละคือสิ่ง
ที่เรียกว่าผัสสะ.

เรื่อง ผัสสะนี้สำคัญมาก คือ เป็นที่เกิดแห่ง
ปัญหาทั้งปวง ทุกอย่าง สารพัดอย่างเป็นเรื่องลึกละเอียด
เกินไป ไม่อาจจะนำมาบรรยายในวันนี้หรือที่นี้ได้. แต่ขอ
ให้ทราบไว้เป็นการล่วงหน้าว่า พระพุทธเจ้าท่านตรัสเรื่อง
ผัสสะไว้ ในฐานะเป็นที่ตั้งต้นแห่งปัญหาทุกชนิดไม่ว่าปัญหา
อะไร.

เมื่อ มีผัสสะแล้ว มันก็มีเวทนาคือรู้สึกถูกใจ
ไม่ถูกใจ, รู้สึกสุขหรือเป็นทุกข์หรือเฉยๆ, เวทนา นี้
คือเวทนาซึ่งเกิดอยู่เป็นประจำ นี่พอเกิดเวทนาแล้ว, มันก็
จะเกิดความอยากไปตามเวทนานั้น; ถ้าเวทนามันมาแต่
ความสวยงาม เอร็ดอร่อย หอมหวาน มันก็เกิดความอยาก
จะได้, ถ้ามันไม่เป็นอย่างนั้น เกิดอยากจะฆ่าเสีย จะ

ทำลายเสีย, ถ้ามันยังไม่เป็นอย่างไรแน่ ก็ได้แต่สงสัยไว้ก่อน มัวเมา อาลัยอาวรณ์ ทั้งหรือสนใจไว้ก่อน. นี่ที่ว่าเกิดอยากได้ นั้นเป็นโลภะหรือราคะ, ที่ไม่ชอบไม่
อยากได้ อยากจะทำลายเสีย นั่นคือเป็นโทสะหรือโกรธ,
ที่ไม่รู้จะทำอะไร แต่สนใจอยู่ก่อน นี่ก็เป็นโมหะ. นี่ราคะ
โทสะ โมหะ มันเกิดขึ้นมาอย่างนี้ เป็นทุกข์ทั้งนั้น, ไป
ลองชิมดูเถอะ. แต่เดี๋ยวนี้เราก็ไม่ได้สนใจ สิ่งที่เราว่า
ราคะ โทสะ โมหะ.

ถ้าอยากจะทำพุทธศาสนาต้องสนใจเรื่องนี้ ต้องเรียน
ลงไปในเรื่องนี้ ที่มีอยู่จริง ถ้าไม่อย่างนั้นไม่มีทาง. ถ้าอยาก
รู้พุทธศาสนา ต้องเรียนลงไปที่ตัวความทุกข์, และเหตุ
ให้เกิดความทุกข์, แล้วก็ ความดับทุกข์, แล้วก็ ทางให้
ถึงความดับทุกข์, ที่มันมีอยู่ในชีวิตจริง ๆ แต่ละวัน ๆ.

นี่เรียกว่า เวทนาให้เกิดตัณหา คือความอยาก
เมื่อเกิดตัณหาอย่างใด อย่างหนึ่งขึ้นในจิตแล้ว มันก็
จะเกิดความรู้สึกเองตามธรรมชาติ คือรู้สึกเป็นตัวฉัน
ตัวกูก็ได้ ผู้อยาก เป็นเจ้าของเรื่องขึ้นมา. พออย่างนี้
แล้วก็เรียกว่า เกิดอุปาทาน ยึดถือเป็นตัวตน ยึดถือเป็น

ของๆตน กลายเป็นหัวของหนัก ตัวตนก็หนักไปตาม
แบบตัวตน, ของๆตนก็หนักไปตามแบบของตน. ความ
รู้สึกยึดถือมันมีแต่ ๒ อย่างเท่านั้น ว่าเป็นตัวตน หรือเป็น
ของตน. นี่อะไรๆมันเอามาเป็นของตนหมด : เอาโลกนี้มา
เป็นของตน, เลยเป็นปัญหาทั้งโลก, หรือเอาความเกิด แก่
เจ็บ ตาย ซึ่งเป็นของธรรมชาติมาเป็นของตน มันก็ได้มี
ความทุกข์เพราะเกิด แก่ เจ็บ ตาย สมน้ำหน้มนั้น ; ถ้าอย่า
ไปเอามาเป็นของตน มันก็ไม่มีเรื่อง.

นี่อุปาทานเป็นเหตุให้ยึดถือว่ามีตัวตน ที่จะเป็น
เจ้าของอะไรต่างๆ, แล้วก็ยึดเอามาเป็นของตน. พอมี
อุปาทานแล้วช่วยไม่ได้แล้ว มันเป็นทุกข์ คือมันหัวของ
หนักแล้ว, อะไรๆมันก็เป็นเรื่องของตนหมด : เรื่องได้เรื่อง
เสีย เรื่องกำไรเรื่องขาดทุน เรื่องแพ้เรื่องชนะ, เรื่องอะไร
เป็นตัวตน เป็นของตนหมด, มันก็มีปัญหา.

ถ้าไม่มีความรู้สึกว่าเป็นของตนหรือตัวตน มัน
ก็ไม่มีความทุกข์แก่จิตใจ ; แต่มีปัญญารู้ว่าจะทำอะไร,
เรื่องนี้ควรทำอย่างไรก็ทำไป โดยไม่ต้องยึดถือหมายมันให้
เป็นตัวตนของตน ก็ไม่มีความทุกข์. ฉะนั้นเราจึงอยู่ใน

โลกนี้ได้ แล้วปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างดีที่สุดได้ โดยไม่ต้อง
เป็นทุกข์; ไม่ใช่ว่าถ้าต้องทำงานตามหน้าที่แล้ว จะมี
ความทุกข์ไปทั้งหมด; มันอยู่ที่ว่า ยึดถือด้วยความโง่เขลา
หรือไม่. ถ้ายึดถือด้วยความเป็นตนของตนมันก็หนักอึ้ง
ไปหมด, ถ้าไม่ยึดถือ ทำไปตามสติปัญญามันก็ไม่หนัก
อะไร และมันก็ไม่เป็นทุกข์อะไร, เรื่องมีเท่านั้น. ถ้าว่า
เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา คือเรื่องอิทัปปัจจยตา
หรือเรื่องปฏิจจสมุปบาท มันมีเท่านั้น.

อิทัปปัจจยตาเป็นหัวใจพุทธศาสนาอย่างยิ่ง.

ขอให้กำหนดให้ดีๆเถอะ ถ้าว่าต้องการเรื่องหัวใจ
ของพุทธศาสนาแล้วมันมีเท่านั้น, แล้วหลักธรรมะนี้เรียก
ว่า อิทัปปัจจยตา. ขอให้ช่วยจำหน่อยเถิด แม้มันจะเป็น
คำแปลกหูฟังรุงรัง ก็ขอให้ช่วยจำหน่อย; เพราะว่ามัน
เป็นคำที่สำคัญที่สุดในพระพุทธศาสนา เรื่องอิทัปปัจจยตา
— เพราะมีสิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น, เพราะมีสิ่ง
นี้ปัจจัย สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น มันพูดแต่เท่านั้น, เพราะมีสิ่ง

สิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น. นี่เป็นวิทยาศาสตร์อย่างยิ่ง
ในพุทธศาสนา. ที่เรียนวิทยาศาสตร์ ทางฟิสิกส์ เคย
ทดลองมาจับกันดู จะพบว่ามันตรงกับกฎของอิทัปปัจจยตา
เพราะมีสิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น; แล้ว ก็มาถือ
ว่าเป็นของตัวเอง มันก็เป็นคนไข้เอง มันเป็นของกรรม
ชาติ เกิดขึ้นตามกฎของกรรมชาติ, แล้วยึดถือเอามาเป็น
ของตน มันก็เป็นคนไข้เอง, เมื่อไข้เองมันก็ต้องถูกลงโทษ
ให้เป็นทุกข์เท่านั้นเอง.

อิทัปปัจจยตา คือ เรื่องปฏิเสธสมุปบาท มันแปลว่า
อาศัยกันแล้วเกิดขึ้น, อาศัยกันแล้วเกิดขึ้น อาศัยกันแล้ว
เกิดขึ้น เป็นเรื่องหัวใจแท้ๆ ก็อย่างที่ว่ามาแล้ว ; อาศัยตา
กับรูปถึงกันเข้าเกิดวิญญาณ ๓ ประการนี้มียูก่เกิดผัสสะ,
ผัสสะแล้วก็มีเวทนา, เพราะมีเวทนาจึงมีตัณหา, เพราะมี
ตัณหาจึงมีอุปาทาน ยึดมันเป็นตัวตนเป็นของตน, นี่เพราะ
มีอุปาทาน ยึดมันเป็นตัวตนของตน ความทุกข์ทั้ง
หลายก็เกิดขึ้น อะไรๆ ที่มันเป็นตามธรรมชาติก็เอามาเป็น
ของตน.

พระอรหันต์ท่านไม่ยึดถืออะไรมาเป็นของตน, ดังนั้นท่านจึงไม่ต้องเป็นทุกข์ เพราะความเกิด แก่ เจ็บ ตาย. พระอรหันต์ร่างกายของท่านก็มีแก่ มีเจ็บ มีตายเหมือนกัน แต่ไม่เป็นทุกข์ เพราะไม่ได้ถือว่ามันเป็นของตน, ส่วนคนเราถือเอาเกิด แก่ เจ็บ ตาย มาเป็นของตน จึงได้เกิดเป็นทุกข์.

นี่เรื่อง ความทุกข์เกิดขึ้นอย่างนี้ เพราะมีสิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งจึงเกิดขึ้น, เพราะมีสิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งจึงเกิดขึ้น โดยเฉพาะเรื่องทุกข์, แล้วเรื่องอื่นๆ ก็เหมือนกันหมด เป็นเรื่องโลกล้วนๆ เป็นเรื่องแผ่นดินโลกล้วนๆ เรื่องอกุศลนิมิต เรื่องดินฟ้าอากาศ เรื่องทั้งหลาย; เพราะมีสิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งจึงเกิดขึ้น, เพราะมีสิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งจึงเกิดขึ้นทั้งนั้น. นี่เรียกว่า ฝ่ายวัตถุธรรมข้างนอก ก็อาศัยกฎเกณฑ์อันนี้ ที่เป็นภายใน เรื่องจิตใจก็อาศัยเหตุอาศัยเกณฑ์อันนี้. นี่เป็นหลักพระพุทธศาสนา.

ในพระบาลีที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ ที่ท่านตรัสเล่าเอง ท่านตรัสเล่าถึงการตรัสรู้ ปฏิจจสมุปบาท อย่างที่ว่ามาต่อกัน: เพราะมีอะไรเป็นปัจจัย จึงมีชาติ ชรา, เพราะมีอะไรเป็นปัจจัยจึงมีภพ, เพราะเหตุอะไรเป็นปัจจัยจึงมีชาติ จึงมีอุปาทาน จึงมี

ค้นหา จึงมีเวทนา, จึงมีอะไรทยอยหลังเข้ามาเรื่อย. พอ
ตรัสรู้เรื่องนั้นหมดก็คือการตรัสรู้; เมื่อตรัสรู้แล้วก็
ทรงทบทวน, นั่งทบทวนเรื่องนี้อยู่ ที่เรียกว่านั่งพักใน
เรือนแก้ว ที่ว่าพิจารณาธรรม ก็คือ พิจารณาทบทวน
ปฏิจจนมุปบาทที่ได้ตรัสรู้ ซึ่งถ้าเรียกสั้น ๆ ก็เรียกว่า
อิทัปปัจจยตา, ทรงพิจารณากฎเรื่องอิทัปปัจจยตาแล้ว
อยู่แล้วๆเล่าๆ ตั้ง ๗ วันไม่ลุกขึ้น.

แล้วทีนี้ยังแปลกที่ว่า ต่อมาๆนานมาแล้วๆ บาง
คราวพระพุทธรูปองค์ที่ทรงเอาเรื่องนั้นมาสาธยาย พูดอย่างง่าย ๆ
ก็เหมือนกับว่าเด็กเขาท่องสูตรคูณกันลืม คือพระองค์จะเอา
เรื่องนั้นมาท่อง. วันนั้นท่านก็ท่องเรื่องนี้อยู่โดยเข้าใจว่าไม่มี
ใคร ท่านก็นั่งท่องเรื่องนี้อยู่ว่า : จกขุญฺเจ ปฏิจฺจ รุเปจ
อุปฺพลติ วิญฺเณณํ ติณฺณํ ธมฺมานํ สงฺกตํ ผสฺสโส ผสฺส ปจฺจยา
เวทนา เวทนา ปจฺจยา ตณฺหา ตณฺหา ปจฺจยา อุปาทานํ
อุปาทานปจฺจยา ภโว ภโว ปจฺจยาชาติ ชาติ ปจฺจยา ขรา
มรณํ โสภปริเทวํ ทุกฺขํ โทมนสฺสอุปายาสา สมฺภวนํติ ทุกฺขา.
ท่านนั่งท่องเหมือนเด็กท่องสูตรคูณ ไม่ใช่ว่าจะทรงลืม, ไม่
ใช่. แต่ว่ามันเป็นของที่โปรดปรานอย่างยิ่ง.

และเมื่อตรัสรู้แล้วใหม่ๆ ก็เกิดตั้งปัญหาถามพระองค์เองว่า เป็นพระพุทธเจ้าแล้วนี่ จะเคารพอะไร? ทรงใคร่ครวญไปมาก็พบ โอ, เคารพธรรมที่ตรัสรู้นั่นเอง คือ เคารพธรรมะ เรื่องอิทัปปัจจยตาที่ตรัสรู้นั่นเอง.

เรื่อง อิทัปปัจจยตา คือเรื่องทุกข์เกิด ทุกข์ดับ; พระพุทธเจ้าทรงเคารพหลักเกณฑ์อันนี้. คือกฎของอิทัปปัจจยตา เป็นสิ่งสูงสุดในพระพุทธศาสนา จนกระทั่งว่า พระพุทธเจ้าก็ทรงเคารพ. นี่จึงพูดว่า ถ้าเราจะมีสิ่งสูงสุดในพุทธศาสนาเทียบกับพระเจ้าแล้ว, เรามีกฎอิทัปปัจจยตานี้ เทียบกันกับพระเจ้าในศาสนาอื่น เมื่อศาสนาอื่นเขาเคารพ พระเจ้าเป็นสิ่งสูงสุด, พุทธบริษัทก็เคารพกฎอิทัปปัจจยตา ซึ่งพระพุทธเจ้าเองก็ทรงเคารพ ว่าเป็นสิ่งสูงสุด, แล้วก็ตรัสทับลงไปว่า พระพุทธเจ้าในอดีตก็ดี ในอนาคตก็ดี ในปัจจุบันก็ดี ทุกองค์ล้วนแต่เคารพธรรมะ ธรรมะที่ตรัสรู้คือเรื่องอิทัปปัจจยตา. นี่เป็น สิ่งสูงสุดไม่มีอะไรสูงกว่าในพระพุทธศาสนา ก็คือธรรมะเรื่องอิทัปปัจจยตา ที่พระพุทธเจ้าก็ทรงเคารพ.

แล้วจากหลักอัน^{นี้} ที่จะออกมาเป็นพระพุทธ เป็น
พระธรรม เป็นพระสงฆ์, เป็นศีล สมาธิ ปัญญา, เป็นอะไร
ต่าง ๆ นา ๆ, ทุกอย่างที่จะเกิดเป็นหลักธรรมขึ้นมา ออก
มาจากจุดรวมจุดเดียวคือ กฎเกณฑ์เรื่องอิทัปปัจจยตา.
ขอได้ช่วยจำไว้ด้วยถ้อยคำ^{นี้}, แล้วก็หาศึกษาเพิ่มเติมเรื่อย ๆ
ไป. เรื่องอิทัปปัจจยทามีที่ไหนแล้วอุตสาหกรรม^{นี้} ศึกษา
เพิ่มเติมไว้เรื่อย ๆ, แล้วก็จะพบหลักพระพุทธศาสนา
ครบถ้วนและสมบูรณ์ได้.

อิทัปปัจจยตาแปลว่า เพราะมี^{สิ่ง}เป็น^{ปัจจัย} ^{สิ่ง}
จึงมี ; ถ้าจะพูดอย่างวิทยาศาสตร์ คงอาศัยมาจากอะไร ?
นักวิทยาศาสตร์ก็ตอบไปต่าง ๆ นา ๆ ; แต่ถ้าเป็น พุทธ
ศาสนาก็ตอบว่า มันมาจากกฎของอิทัปปัจจยตา ซึ่งไม่มี
ทางจะผิด, มันมีเหตุ มีปัจจัย. สิ่งที่เป็นเหตุเป็นปัจจัย
ที่ทำให้เกิดอะไรก็ตาม เกิดหมอกเพลิง หรือเกิด nebula ที่จะ
รวมกันเป็นดวงอาทิตย์, มันก็ มาจากคำว่า เพราะมี^{สิ่ง}
เป็น^{ปัจจัย} ^{สิ่ง}จึงเกิดขึ้น มันเลยไม่มีทางผิด.

ทุกอย่างที่มีอยู่รอบตัวเรา^{นี้} เหลือไปคู่กันไม่ทันได้
ทุกอย่างรอบตัวเรา^{นี้} มันก็คือสิ่งที่กำลังเป็นไปตามกฎอัน^{นี้} ;

ฉะนั้นเราไม่ต้องไปดูที่ไหน เหลือบตาไปทางไหนก็จะเห็น
ผลงานของอิทัปปัจจยา เกิดเป็นต้นไม้ ต้นไล่ เกิดเป็น
ก้อนหิน ดิน หวาย เกิดเป็นสัตว์ เกิดเป็นคน ทั่วไปหมด,
มันคือความเป็นไปตามกฎของอิทัปปัจจยา. มันก็เลยไป
ถึงความรู้ที่เรียกว่า มันเป็นอนัตตา เป็นตัวตนไม่
ได้ เพราะมันเป็นได้แต่เพียงเป็นไปตามกฎของอิทัป-
ปัจจยา, มีแต่สิ่งที่เป็นไปตามกฎของธรรมชาติหรืออิทัป-
ปัจจยา. ดังนั้น จะเอามาเป็นตัวเป็นตนของบุคคล
อย่างไรได้ จึงสอนเรื่องอนัตตาท่อไปว่า ทุกอย่างนี้
เป็นอนัตตา; เพราะเป็นเพียงสิ่งที่เป็นไปตามเหตุตาม
ปัจจัย ตามกฎของอิทัปปัจจยา.

นี้เรียกว่า แก่นพระพุทธศาสนาอย่างยิ่งที่สุดแล้ว
เท่าที่อาตมาศึกษาสนใจรวบรวมมา เป็นเวลาหลายสิบปี; แต่
ฟังดูแล้วก็คล้ายๆ กับไม่ได้เรื่องได้ราวอะไร คือมารวมอยู่ที่
ว่า เพราะมีสิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งจึงเกิดขึ้นเท่านั้นเอง.
นี่เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา. ที่เขายกเอาบาลีอื่นมาพูด
มันก็เรื่องเดียวกัน; จะยกเอาเรื่องคาถาพระอัสสชิ หรือ
จะยกเอา อริยสัจจ์ หรือจะยกเอา โอวาทปาฏิโมกข์ มา

เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาก็ตาม เรื่องมันก็อยู่ที่ตรง
นี้ : เรื่องอยู่ที่ เพราะมีเหตุก็เป็นไปตามเหตุ พอดับ
เหตุเสียได้มันก็ดับลงไป; ฉะนั้นถ้าเราจะดับทุกข์
เราจะต้องดับที่เหตุแห่งความทุกข์.

ต้องรู้จักนิรวณ-เครื่องรบกวนใจ.

เดี๋ยวนี้อาการมันหนักถึงกับว่า เราไม่รู้จักความทุกข์
อาการนี้หนักมาก ว่าเราไม่รู้จักความทุกข์ ไม่รู้สึกว่ามี
ความทุกข์ แล้วจะดับทุกข์กันอย่างไร. ฉะนั้นขอให้สนใจ
ขั้นแรกที่สุด ก็ให้รู้จักว่าเรากำลังมีความทุกข์ สิ่งที่เป็น
บัณฑิตรบกวนจิตใจทุกชนิดนั้นแหละคือความทุกข์. แม้ที
เป็นอย่างเนือยๆ น้อยๆ ที่เรียกว่านิรวณ, นิรวณ^๕ ช่วยรู้
จักกันเสียทีเถอะ จะรู้จักพุทธศาสนาง่ายขึ้น; เช่นเรา
อยากจะมีจิตใจโปร่ง เย็นสบาย ทำอะไรให้ได้ดี สะดวกสบาย
เย็นออกเย็นใจ ต้องการอย่างนั้น แล้วมันเป็นไปได้ เพราะ
มันมีนิรวณ.

ข้อหนึ่ง คือ ความนึกน้อมไปทางกามารมณ์. ความนึกน้อมไปทางกามารมณ์รบกวน มาซึ่งเอาความโปรงใจไปหมด; ข้อสอง หรือบางทีมันก็มี ความคิดที่น้อมนึกไปในทางโกรธเคือง ขัดเค้น หงุดหงิด คือไม่ชอบ, รบกวน. ข้อสาม บางทีจิตมันก็แพบเสีย หดหู่เสีย รบกวน. ข้อสี่ บางทีจิตก็ฟุ้งๆจนฟุ้งช่านเสีย. ข้อห้า หรือบางทีมันก็ ลังเล ความไม่แน่ใจ ว่าสิ่งที่กำลังกระทำนั้น ถูกต้องแล้ว. ขอให้สังเกตดูให้ดี เราลังเลอยู่ด้วยความไม่แน่ใจ ว่าถูกต้องแล้ว, มันลังเลอยู่แต่ว่าไม่ถูกต้อง, ไม่แน่ใจว่าหลักปฏิบัตินี้ถูกต้องแล้ว เป็นสิ่งที่ถูกต้องแล้ว, มันลังเลในตัวเอง ลังเลในความสามารถของตัวเอง, ลังเลในกฎในระเบียบ ในอะไรทุกอย่างไปเลย นี่ก็เรียกว่านิรวณ.

นี่ความทุกข์น้อยๆ น้อยๆ ที่รบกวนจิตใจทุกวันๆ นี่ก็ไม่สนใจ; ถ้าสนใจก็จะรู้สึกว่ นี่ต้องกำจัดออกไป เพื่อเราจะได้มีจิตใจเยือกเย็น เป็นสุขสงบ, แล้วก็จะได้ทำอะไรด้วยจิตใจที่เยือกเย็น ที่โปรงที่แจ่มใส ที่สดใสมีสีวิตเยือกเย็น จะได้มีชีวิตเยือกเย็น. ส่วนที่เป็นโรคะโทสะ โมหะ รุนแรง นั้นไม่ใช่เหนื่อยๆแล้ว นั้นรุนแรง

เสียแล้ว, มีโลหะเต็มที มีโทสะเต็มที โมหะเต็มที. ที่
 ยังน้อยๆ นี้เรียกว่า นีวรณ แล้วก็มีอยู่ทุกวันๆ ทุกคน
 และทุกวัน, แล้วก็ไม่มีใครสนใจ.

ถ้าสนใจเพียงแต่ทำสมาธิบ้าง นั้นจะหายไป ก็ได้
 จิตใจที่โปร่ง สดใส เยือกเย็นมา แล้วก็ทำอะไรได้เป็นที่พอใจ;
 ถ้า นีวรณ เกิดขึ้นรบกวนจิตใจแล้ว มันทำอะไรไม่ได้
 แม้แต่จะเขียนจดหมายสักฉบับหนึ่ง ก็ไม่เป็นที่พอใจได้,
 เพราะมันรบกวน ความสงบความโปร่งความเยือกเย็นแห่ง
 จิตใจ.

จึงขอรับรองว่า ขอให้สนใจที่จะรู้จักข้าศึก, สิ่งที่เป็น
 เป็นข้าศึกพื้นฐานที่สุด ให้ทุกท่านพยายามรู้จัก สิ่งที่เป็น
 ข้าศึก โดยพื้นฐานที่สุด คือนีวรณทั้ง ๕, แต่ละวันๆ
 ทุกคน มีหาอ่านได้จากแบบเรียนก็ได้. นีวรณ แปลว่าสิ่ง
 ที่มากลุมรุมจิต ให้สูญเสียความปกติ หรือความสงบสุข
 โดยหลักใหญ่ก็มี ๕ : ความรู้สึกน้อมไปในทางกาม, ความ
 รู้สึกน้อมไปในทางเกลียดชัง, ความรู้สึกที่หุดหิ้วเหวี่ยงแห่
 ลงไป, ความรู้สึกที่จัดฟูขึ้นฟูขึ้น เติลเปิดเบ้ง ทำอะไร
 ไม่ได้, และ ความที่ไม่แน่ใจ, ไม่แน่ใจชัดเจนลงไปว่า นี้ถูก

แล้ว นึกแล้ว. แม้สิ่งที่ปฏิบัติอยู่ก็ยังลังเล ไม่แน่ว่าจะถูก
หรือไม่ถูก แล้วมันก็รบกวนอยู่ตลอดเวลา; เช่นทุกคน
ไม่แน่ใจว่าเราปลอดภัยแล้ว การศึกษาของเราที่มียุติ จะ
ทำความปลอดภัยให้แก่เราแน่, หรือว่าชีวิตของเราจะเป็นไป
อย่างถูกต้อง ไม่มีสิ่งอะไรที่เป็นอุปสรรค มันก็ไม่แน่ใจลง
ไปได้ เสียเวลาเปล่าๆ. จงพยายามที่จะไม่มีนิรวณ
แล้วใจก็โปร่งเย็นสงบ ทำอะไรก็ทำได้ดี. นี่หลักที่ว่า
จะจัดการกับความทุกข์ในเบื้องต้น ก็คือขอให้รู้จักสิ่ง
ที่เรียกว่านิรวณนี้เสียก่อน.

เครื่องมือที่จะเล่นงานสิ่งเหล่านี้ ก็คือสติ; ถ้า
มันเกิดขึ้น ก็ขอให้มึสติรู้จัก. เดียวมันเกิด เกิดจนขำ
ขยหัวใจเหลกตาญไปหมดแล้ว เราก็ยังไม่รู้จักว่าอันนี้เป็น
นิรวณ หรืออันนี้เป็นทุกข์; ฉะนั้น จะต้องศึกษาให้รู้ว่า
อันนี้เป็นความทุกข์, เป็นความทุกข์พื้นฐาน, มีสติ
ระลึกได้ว่า เป็นความทุกข์พื้นฐาน. ต้องพยายามที่จะไม่
ให้มันเกิดขึ้น หรือเกิดขึ้นแล้วก็ขจัดออกไป, เป็นหลัก
ที่จะให้รอดได้ในพระพุทธศาสนา.

๔๖๔ ความหมายของธรรมะคือหน้าที่.

ทีนี้คำสุดท้ายอีกสักคำหนึ่ง ขอให้นักศึกษาทั้งหลาย สนใจที่จะเข้าใจ คือมันเป็นคำที่ประหลาด ที่เราไม่รู้จักความหมายของคำๆ นั้นอย่างถูกต้องตรงจุด หรือที่เป็น **apply** คือจะจัดการให้เป็นประโยชน์ได้ ไม่ค่อยจะรู้. คำนี้ก็คือ คำที่เรียกว่าธรรม หรือพระธรรม พระธรรม ธรรมๆ รู้จักมาแล้วว่าอย่างไร.

ถ้ารู้จักว่าธรรมะคือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า อย่างนั้นแล้วก็น่าสงสัย, ถ้าครูคนไหนสอนอย่างนั้น ก็เรียกว่าสอนไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย ไม่ถูกต้อง เพราะคำว่า ธรรม คำนี้ เขาพูดกันอยู่ก่อนพระพุทธเจ้าเกิด. ในประเทศอินเดียนั้นแหละก่อนพระพุทธเจ้าเกิด เขามีคำว่าธรรมนั้นพูดกันอยู่แล้ว, ธรรมะของอาจารย์นั้น, ธรรมะของอาจารย์, ธรรมะของอาจารย์โน้น, จนกระทั่งพระพุทธเจ้าเกิด ท่านก็อธิบายคำว่าธรรม คำว่าธรรมนั้นให้สมบูรณ์ จนถึงกับว่าดับทุกข์ได้จริง.

ที่นี้ คำว่า ธรรม โดยความหมายอันแท้จริงนั้น
 แปลว่า หน้าที่, แปลว่า duty ^๕ ธรรมะ แปลว่า duty,
 นี้ dictionary เต็ก ๆ ในอินเดียเขาเรียนกัน. คำว่า ธรรม เขา
 แปลว่า duty. แต่ในเมืองไทยจะแปลไปทางไหนก็ไม่แน่ แต่
 จะแปลว่าคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ^๕ นั้นมันถูกทีเดียว,
 เพราะว่ามันมีอยู่ก่อนพระพุทธเจ้าเกิด. ครั้นพระพุทธเจ้า
 เกิดแล้ว ท่านก็ปรับปรุงความหมายของคำว่า ธรรม ^๕ นี้ให้
 ดียิ่งขึ้น, แต่แล้วก็เรียกว่า ธรรม เหมือนกันหมด. ศาสดา
^๕ ดังหลายองค์ คู่แข่งขันของพระพุทธเจ้า ก็มีสิ่งที่เรียกว่า
 ธรรมเหมือนกัน สอนประชาชนอยู่; *ประชาชนเขาจึงพูด*
กันถามกันว่า ท่านชอบใจธรรมะของใคร, ท่านชอบใจธรรม
ของใคร, หมายความว่าท่านชอบธรรมของพระสมณโคตม
หรือชอบใจธรรมของนิกัณโณนาฏบุตร มักขลิโกสาล แล้วแต่
ว่าเขาจะถามถึงศาสดาคนไหน, แต่ทุกคนมีสิ่งที่เรียกว่า
 ธรรมเป็นเครื่องสั่งสอน.

ที่นี้เมื่อเอาความหมายของคำ ๆ ^๕ นี้ ให้ถูกต้องตาม
 หลักของพุทธศาสตร์; ซึ่งไม่ใช่ไสยศาสตร์; ธรรมะ
 แปลว่า หน้าที่, ชีวิตทุกขนิต สิ่งที่มีชีวิตทุกขนิต ต้อง

มีหน้าที่ ต้องทำหน้าที่; ถ้าไม่ทำหน้าที่มันตาย. ถึงแม้พระพุทธเจ้าจะใช้คำว่าธรรมอธิบายเป็นอย่างไรนั้นก็ไม่พ้นจากความเป็นหน้าที่: ปฏิบัติธรรมะคือปฏิบัติหน้าที่, ที่ว่าหน้าที่ หน้าที่นั้นจำเป็นสำหรับสิ่งมีชีวิต. ช่วยคิดถึงข้อนี้ให้มาก ให้เห็นชัดเลยว่า สิ่งที่มีชีวิตต้องมีหน้าที่, สิ่งที่เราเรียกว่าหน้าที่คือสิ่งที่ช่วยให้รอด; ถ้าชีวิตไม่มีหน้าที่มันก็ตาย หรือว่าถ้าไม่ตาย มันก็อยู่ด้วยความทนทุกข์ทรมาน. หน้าที่จึงเกิดขึ้นเป็น ๒ ขั้นตอน : คือว่า หน้าที่เพื่อให้รอดตาย น้อย่างหนึ่ง, หน้าที่เพื่อให้รอดพ้นจากความทุกข์ทุกชนิด น้อย่างหนึ่ง. ธรรมะแปลว่าหน้าที่

ถ้าได้ทำหน้าที่ขอให้อุสกว่ามีธรรมะ นับตั้งแต่ว่าจะหาอาหารกิน จะอาบน้ำ จะถ่ายอุจจาระ ถ่ายปัสสาวะนั้นก็ต้งทำ คือเป็นหน้าที่, ถ้าไม่ทำเป็นอย่างไรวางคิดดู. ถ้าไม่กินอาหาร ไม่ถ่ายอุจจาระปัสสาวะแม้แต่ไม่อาบน้ำอย่างนั้นมันก็จะตายแล้ว. ฉะนั้น หน้าที่ทุกอย่างนั้นคือธรรม : ธรรมคือสิ่งที่ ช่วยให้รอดชีวิต, และในขั้นต่อมาธรรมคือช่วยให้รอดจากความทุกข์ทั้งปวง.

ท่านสอนเป็นเรื่องศีล สมาธิ ปัญญา เรื่องอะไรก็ตาม คือบอกเรื่องหน้าที่ ว่าจะต้องทำอย่างนั้นๆ; ดังนั้นขอให้สนใจสิ่งที่เรียกว่าหน้าที่ แล้วก็ภาคภูมิใจอย่างยิ่งเมื่อได้ทำหน้าที่ โดยรู้สึกว่าเป็นการปฏิบัติธรรม. ทุกท่านมีหน้าที่อย่างไร ก็ทำ ทำหน้าที่ให้ดีที่สุด; อย่างเป็นนักศึกษา หน้าที่โดยตรงก็คือศึกษา, แต่อย่าลืมว่าหน้าที่ที่ทำให้ชีวิตรอดมันก็ยังมีย่อย, จะต้องหาอาหารกิน, จะต้องทำทุกอย่างที่ทำให้รอดชีวิต, แล้วเมื่อรอดชีวิตอยู่ต้องทำหน้าที่อีกชนิดหนึ่ง คือให้อยู่อย่างสบาย ให้อยู่อย่างหมดปัญหา, ฉะนั้นหน้าที่ใดๆก็ตาม เรียกว่าธรรม เมื่อได้ปฏิบัติแล้วควรพอใจ ควรจะรู้สึกพอใจ, นั่นแหละเป็นผู้มีธรรม เป็นผู้ประพฤติธรรม.

ชาวนาไถนาอยู่ นั่นคือธรรมชาติของเขา, ชาวสวนทำสวนอยู่ คือธรรมชาติของเขา, คนค้าขายค้าขายอยู่อย่างถูกต้อง ไม่ใช่โกง ก็คือธรรมชาติของเขา, คนข้าราชการ ทำราชการอยู่อย่างถูกต้อง ก็เป็นธรรมชาติของเขา, คนกรรมกรทำกรรมกรอยู่อย่างถูกต้อง จะแจวเรือจ้าง จะกวาดถนน จะล้างท่อถนน ตามแต่เถอะ; เมื่อทำหน้าที่ของตนอย่าง

ถูกต้องแล้ว ก็เรียกว่ามีธรรมะ ธรรมะของกรรมกร,
แม้แต่ว่าจะนั่งขอทานอยู่ ก็^๗เป็นขอทานที่มี^๘ธรรมะ ธรรมะ
ของคนขอทาน.

จะ^๕นั้น ^๕หน้าที่^๕ทั้งหลาย ตั้งแต่^๕หน้าที่^๕ของคนขอทาน
ขึ้นไป ๆ จนถึง^๕หน้าที่^๕ของมหาจักรพรรดิ, ^๕หน้าที่^๕ของเทวดา
อะไรก็ตาม เรียกว่า^๕ธรรม^๕ทั้ง^๕นั้น. นี่^๕คำว่า^๕ธรรม^๕ก็^๕อย่าง^๕นั้น
แล้ว^๕ใคร^๕บ้าง^๕ที่จะ^๕เว้น^๕จาก^๕ธรรม^๕ได้; ถ้า^๕เว้น^๕จาก^๕ธรรม^๕มัน^๕ก็
ตาย^๕เท่านั้น^๕เอง. จะ^๕นั้น^๕ควร^๕จะ^๕ทำ^๕หน้า^๕ที่^๕หรือ^๕ปฏิบัติ^๕ธรรม^๕
นั้น^๕ให้^๕ดี^๕ที่สุด^๕ คือ^๕ถูก^๕ต้อง^๕. คำ^๕ว่า^๕ ธรรม^๕นั้น^๕ หน้า^๕ที่^๕ถูก^๕
ต้อง^๕, หน้า^๕ที่^๕ไม่^๕ถูก^๕ต้อง^๕นั้น^๕ไม่^๕เรีย^๕กว่า^๕ธรรม^๕; เดียว
อันธพาล พวกอาชญากรก็^๕จะ^๕อ้าง^๕ขึ้น^๕ว่า^๕ เขาก^๕ก็^๕ทำ^๕หน้า^๕ที่^๕ เพราะ
หน้า^๕ที่^๕ของ^๕เขาค^๕ือ^๕ขโมย ปล้น^๕จก^๕ก็^๕ได้^๕ ก็^๕เป็น^๕ธรรม^๕ของ^๕อันธพาล
มัน^๕เป็น^๕ธรรม^๕ของ^๕อันธพาล เรา^๕รับ^๕ไม่^๕ได้^๕ จึง^๕ต้อง^๕ใช้^๕คำ^๕ว่า^๕
หน้า^๕ที่^๕ที่^๕ถูก^๕ต้อง^๕.

ที่^๕นี้^๕สำหรับ^๕นัก^๕ศึกษา ที่^๕เรียน^๕ logic เรียน^๕ตรรกะ
อะไร^๕มา บาง^๕ที^๕จะ^๕ลำบาก^๕เพราะ^๕เรื่อง^๕คำ^๕ว่า^๕ถูก^๕ต้อง^๕ ๆ เพราะ
ถูก^๕ต้อง^๕ตาม^๕ logic หรือ^๕ตาม^๕ philosophy นั้น^๕มัน^๕ยัง^๕ ไม่^๕ค่อย^๕มี^๕
จุด^๕จบ, เอา^๕ถูก^๕ต้อง^๕ตาม^๕หลัก^๕ของ^๕พุทธ^๕ศา^๕สนา^๕ดีกว่า^๕ คือ

มันไม่ทำอันตรายใคร และมีประโยชน์แก่ทุกคน : คำว่า ถูกต้องตามหลักธรรมะ มันเป็นประโยชน์แก่ทุกฝ่ายและทุกคน, ไม่ทำให้ใครเดือดร้อน. อย่างนี้ไม่มีทางผิด แล้วไม่ต้องพูดมาก ว่าถูกต้อง.

ฉะนั้นหน้าที่ที่ต้อง ครั้นทำแล้วทำให้รอดชีวิต แล้วก็เป็นอย่างดีที่สุดยิ่ง ๆ ขึ้นไป ตามที่จะดีได้ จนกระทั่งดีที่สุด คือผลของหน้าที่ ก็เรียกว่านิพพาน จนกว่าจะบรรลุถึงพระนิพพาน เป็นผลของหน้าที่.

ทุกคนพึงทำหน้าที่อย่างถูกต้อง.

เราเป็นมนุษย์ มีหน้าที่อย่างมนุษย์ ก็อย่าได้บกพร่องเลย, สัตว์เดรัจฉานก็ต้องมีหน้าที่อย่างสัตว์เดรัจฉาน, กุเออะมันกระทำหน้าที่อย่างไม่บกพร่องเลย. ไม่ต้องมีใครเลี้ยงมัน มันก็อยู่ได้ เพราะมันทำหน้าที่ถูกต้องตามกฎหมายของธรรมชาติ.

ทีนี้ หน้าที่ของต้นไม้, ต้นไม้นี้หน้าเลื่อมใส ต้นไม้สดชื่น ชุ่มชื้น เยือกเย็นอย่างนั้น, ในสภาพที่ประจักษ์ตาอยู่อย่างนั้น มันก็ทำหน้าที่. ได้ยินว่าต้นไม้คายออกซิเจน

ทั้งวัน ให้เราได้รับอีกซิเงิน, กลางคืนกายคาร์บอนไดออกไซด์ทั้งคืน, ก็แปลว่าต้นไม้ทำงานวันละ ๒๔ ชั่วโมง. คนทำได้ที่ไหน ใครทำงานวันละ ๒๔ ชั่วโมง ทำงานสัก ๘ ชั่วโมงก็ขยับได้แล้ว, เรียกว่าธรรมชาติแท้มันมีหลักเกณฑ์กำหนดได้ตายตัว. ต้องทำหน้าที่ถูกต้องตามที่ควรจะทำ, ในขั้นแรกก็รอดชีวิตอยู่ได้, ในขั้นที่สองจะต้องดิ้นรนขึ้นไปจนอยู่เหนือความทุกข์ทั้งปวง.

ฉะนั้นเมื่อได้ทำหน้าที่แล้วจงภาคภูมิใจ แล้วก็อย่าดูหมิ่นดูถูกหน้าที่; บางเวลาช่วยทำหน้าที่กวาดบ้าน เสียบ้าง, ถูบ้านถูเรือนเสียบ้าง. แม้จะเป็นครูบาอาจารย์ แล้วก็ลองดู ทำหน้าที่ถูบ้านกวาดบ้าน ล้างถ้วยล้างจานถูล้าง ชี, แล้วถ้ามีธรรมะจริง ถ้ามีความรู้จริงจะพอใจเหมือนกัน. จะพอใจเหมือนกันแม้จะต้องทำหน้าที่ล้างส้วม ล้างจาน ถูบ้าน ถูมอในแง่ที่เป็นหน้าที่แล้ว มันก็จะพอใจ เพราะมีธรรมะ มีธรรมะเมื่อไรจะพอใจเมื่อนั้น, มีธรรมะเมื่อไรจะเป็นสุขใจเมื่อนั้น.

เดี๋ยวนี้ไม่ค่อยทำหน้าที่ แล้วก็เรียกร้องแต่สิทธิ : หวังจะได้เงินเดือนโดยไม่ต้องทำหน้าที่, พอทำ

หน้าที่ก็ทำอย่างเสียไม่ได้ เอาเปรียบตลอดเวลา, เอาเปรียบงานในหน้าที่อยู่ตลอดเวลา. ที่ทำงานนั้นทำเพราะความจำใจต่างหาก, ไม่ทำเพราะรักหน้าที่. นี่เปลี่ยนเสียเถอะ **จะทำหน้าที่อะไรก็ขอให้ทำ เพราะว่าหน้าที่คือธรรมะ**, หน้าที่เป็นเสมียน เป็นหัวหน้า เป็นอะไร กระทั่งว่าเป็นกรรมกร.

แล้วเรามีโอกาส จะทำหน้าที่ได้ตลอดเวลา ถ้าอยู่ที่ออฟฟิศทำงาน ก็ทำงานอย่างที่ออฟฟิศ, ถ้าอยู่ที่บ้านก็ช่วยล้างจาน ช่วยล้างส้วมบ้างซิ แล้วก็มีคามพอใจ ว่าได้ทำหน้าที่เช่นเดียวกัน, ให้เวลาทุกนาทีหรือทุกวินาทีเต็มไปด้วยการทำหน้าที่. เอาละ, ถ้าเหนื่อยนักก็ต้องนอน, ถ้าเหนื่อยนักก็ต้องพักผ่อน. การพักผ่อนนี้ก็^๕ต้องรวมอยู่ในหน้าที่; เพราะว่าถ้าไม่พักผ่อนมันทำหน้าที่อีกไม่ได้ มันก็ต้องพักผ่อนเพื่อให้ทำหน้าที่ต่อไปอีกได้. เพราะฉะนั้นการพักผ่อน^๕ก็ต้องนับรวมอยู่ในการทำหน้าที่, มีหน้าที่ต้องพักผ่อนก็พักผ่อน; แต่อย่าพักผ่อนจนไม่ต้องทำหน้าที่อะไรคือ^๕เสียจ. ฉะนั้นการพักผ่อนก็ให้พอเหมาะพอคี่, แล้วก็สนใจเมื่อได้ทำหน้าที่. พอมาถึงที่^๕ทำหน้าที่ แล้วก็นมมือให้หน้าที่ ให้ห้องทำงาน, เข้ามาในห้องทำงาน ออฟฟิศ

ทำงาน หลับตาพนมมือให้แก้หน้าที่ หรือห้องทำงานสักแว
หนึ่ง, นั่นคือเคารพธรรมอย่างยิ่ง.

เรื่องนม คนโบราณเขาถือเป็นหลัก : เอาควายมา
จะไถนา ก็พนมมือให้ควายไถเสีย ก่อนที่ลงมือทำนา;
เพราะว่ามันเป็นหน้าที่ เพราะมันเป็นสิ่งสูงสุด, มันเป็น
หน้าที่. เครื่องไม่เครื่องมือที่จะทำงานหากินนั้น ควรจะ
เคารพมัน รักษาให้ดี ให้สะอาด ให้พร้อม, แล้วพอถึง
เวลาจะทำงานพนมมือให้กับมันเสียสักทีก็ดี นั่นแหละมันจะ
มันคง มันคง มันคงในหน้าที่ มีความยึดมั่นในหน้าที่;
อย่างน้อยมันก็ทำให้มีสติ; เช่นว่ามาถึงห้องทำงาน ก่อน
แต่จะลงมือทำงานหลับตากันได้ พนมมือเฉยๆ, จิตนึกถึง
หน้าที่. ถ้าทำได้อย่างนี้ จิตนั้นจะเหมาะสมที่จะทำงาน,
จิตนั้นจะมีสมาธิ มีความหนักแน่นที่จะทำงาน มันก็ทำได้.

นี่มันเป็นการทำได้ตลอดเวลา ทั้งวันทั้งคืน ทั้ง
หลับทั้งตื่น, ที่ว่าทำทั้งหลับ หมายความว่าเมื่อก่อนแต่จะ
หลับ กำหนดทำหน้าที่อย่างดีที่สุด แล้วก็หลับ หลับนั้น
ไม่มีอะไร. พอตื่นขึ้นมาก็จับหน้าที่ต่อไป; อย่างนี้ท่าน
ยอมให้กล่าวได้ว่า ทำหน้าที่อยู่ทั้งหลับและทั้งตื่น: พอ

ถึงจบวันสิ้นวัน รู้สึกว่าได้ทำหน้าที่อย่างดีมาตลอดวัน, ก่อน
แต่จะนอนยกมือไหว้ตัวเอง, ยกมือไหว้ตัวเอง ก่อนแต่จะ
นอนลงไปวันนี้ ที่ได้ทำหน้าที่ครบถ้วนไม่บกพร่องอะไรเลย,
ยกมือไหว้ตัวเองเสียสักครั้งหนึ่งก่อนแต่ที่จะนอน.

ยกมือไหว้ตัวเอง อย่างนี้ คือยกมือไหว้พระพุทธ
พระธรรม พระสงฆ์ ครูบาอาจารย์ บิดามารดาพร้อม
หมดเลย, ยกมือไหว้การที่ตัวเองทำหน้าที่มาตลอดทั้งวัน
รวมอยู่ในนั้นหมด ไม่ต้องไหว้หลายครั้งก็ได้ ไหว้ครั้งเดียว
เป็นการไหว้หมด. พอยกมือไหว้ตัวเองได้ นั่นคือ
สวรรค์ที่แท้จริง; ความถูกต้องทางกาย วาจา ใจ ทางตา
หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ความถูกต้องที่ใจ นั่นคือสวรรค์ สวรรค์
ที่แท้ จริง. ยกมือไหว้ตัวเองได้เมื่อไร เป็นสวรรค์ที่
แท้จริงเมื่อนั้น, เกลียดช่วงตัวเองเมื่อไรเป็นนรกทีนั้น
เมื่อนั้น.

หวังว่าท่านทั้งหลายจะได้เข้าใจคำว่าหน้าที่ ซึ่ง
ทุกอย่างมันเป็นไปเพื่อดับทุกข์, เพื่อรอดตาย และเพื่อ
ดับทุกข์, นั่นก็เป็นหลักหรือว่าเป็นแก่นของพระศาสนา
ด้วยเหมือนกัน. พระศาสนามีสำหรับช่วยให้พ้นทุกข์ ให้

ดับทุกข์ ก็คือทำหน้าที่, ทำหน้าที่คือปฏิบัติธรรมะ
 แล้วเป็นสุข พอใจเมื่อได้ทำหน้าที่, แล้วก็ไม่ต้องไปหา
 อาบอบนวดที่ไหนอีกแล้ว. คนที่ไม่พอใจในหน้าที่ฝนทำ
 โกงเวลาราชการไปอาบอบนวด มันก็ไม่ถูกแล้ว; เดียวนี้
 เมื่อพอใจในหน้าที่ชนาคยกมือไหว้ตัวเองได้เมื่อทำหน้าที่ มัน
 ก็เลยมีความสุขแท้จริงที่ไม่หลอกหลวง. สุขกามารมณ์เป็น
 เรื่องความเพลิดเพลิดที่หลอกหลวง, นักเข้าจะทำให้เงิน
 เตือนไม่พอใช้ จะต้องคอร์ปชั่น จะต้องเกิดเรื่อง, ถ้าว่า
 เป็นสุขเมื่อทำหน้าที่ สุขแท้จริงแล้ว มันก็ไม่ต้องใช้เงิน,
 เงินมันก็เหลือ เงินเตือนมันก็เหลือจนไม่รู้ว่าจะเอาไปทำ
 อะไร. นี่ความที่รู้จักหน้าที่ ว่าธรรมะ ธรรมะคือหน้าที่
 มีความหมายอย่างนี้ ขอให้โปรดเข้าใจว่า เป็นแก่นพุทธ-
 ศาสน์ด้วย อย่างหนึ่ง.

....

....

....

เอาละเป็นอันว่า เวลาหมดแล้ว ขอแสดงความ
 ยินดีต้อนรับ ที่มาเพื่อแสวงหาธรรมะ สำหรับนักศึกษา
 ระดับอุดมศึกษา, นั่งกลางดินนี้ คือที่นั่ง ที่นอน ของพระ-
 พุทธเจ้า จงพอใจ เชื่อว่าจะทำให้มีจิตใจเหมาะสมที่จะรับ

ธรรมะ. บางทีเข้าไปพูดกันบนโรงแรมชั้นหนึ่ง เรื่อง
 ชาวนาไม่มีน้ำทำนา อย่างนี้เรียกว่ามันไม่ตรงจุด, ถ้าพูดกับ
 ชาวนาไม่มีน้ำทำนา ต้องไปพูดกันกลางนา, ไม่ใช่มาพูดบน
 โรงแรมชั้นหนึ่ง. ^{๕๘}นึกเหมือนกัน ถ้าจะพูดถึงเรื่องพระ-
 พุทธเจ้า แล้วก็จะพูดกันกลางดิน ซึ่งมันเป็นจุดสำคัญ
 ที่สุดสำหรับพระพุทธเจ้า.

แล้วรู้ว่าพุทธศาสนานี้เป็น ^{๕๙}evolutionist ; ถ้า
 อย่างที่เมืองนอกพูดเพียงเท่านั้นเขารู้แล้ว, พูดว่าเราเป็นพวก
 evolutionist คือถือศาสนาชนิดที่ไม่มีพระเจ้า มีแต่กฎ
 ธรรมชาติ.

เรามีความมุ่งหมายที่จะดับทุกข์ พุทธศาสนาไม่มี
 เรื่องอื่น นอกจากเรื่องดับทุกข์. เรื่องทุกข์และดับทุกข์
 มีอยู่ในร่างกาย ในชีวิตที่เป็น ๆ ยังไม่ตาย ต้องค้นหาให้
 พบ แล้วก็ต้องจัดการให้ได้.

เป็นพุทธศาสตร์ต้องมีสติปัญญา, เป็นไสยศาสตร์
 มีแต่ศรัทธา, เป็นไสยศาสตร์ เชื่อของขลังของศักดิ์สิทธิ์ว่า
 จะช่วย มีลักษณะให้ผู้อื่นช่วย, ถ้า เป็นพุทธศาสตร์เชื่อ
 ปัญญา สติปัญญาของตนเอง แล้วก็เป็นการช่วยตนเอง,

กข กกา ของพุทธศาสนานั่น คือเรื่องตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, อย่าได้ประมาท. อย่าได้ดูถูกเรื่อง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ แล้วเอาไปหัวเราะเยาะ ไปล้อ ซึ่งเด็ก ๆ โดยมากไม่ค่อยรู้เรื่องความสำคัญของธรรมะ ที่พูดเรื่อง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, นั้นแหละเป็นจุดตั้งต้นของทุกอย่าง. โลกนี้มันมีขึ้นมากก็เพราะว่า เรามีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, แล้วมันเข้ามาถูกราทาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ต้องจัดการกับโลกนี้ให้ถูกต้อง, มีสติทุกคราวที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านี้.

ธรรมะคือหน้าที่ หน้าที่ทุกอย่างเป็นธรรมะเสมอ กันหมด แล้วก็ขอให้สนุกเป็นสุขเมื่อทำหน้าที่ สนุกเมื่อทำงาน เป็นสุขเมื่อทำการงานปัญหาจะไม่เกิด เงินเดือนจะเหลือใช้ฉันไม่รู้จะเอาไปไหน เพราะมันเป็นสุขเสียแล้ว, ไม่ต้องเอาเงินไปซื้อความสุขหลอกหลวง หรือความเพลิดเพลิน ที่หลอกหลวง

ขอให้นักศึกษาทั้งหลาย กำหนดใจความโดยย่อ เป็นเค้า ๆ เป็นข้อ ๆ อย่างที่กล่าวมาแล้วนี้ ไปศึกษาต่อไป ข้างหน้าให้ละเอียดลออ เต็มตามความต้องการเถิด.

อาตมาก็ได้พูดตามกำหนดในโปรแกรมแล้ว การ
เปิดประชุมของเราก็เป็นอันว่าเปิดแล้ว, การทำหน้าที่ในการ
ประชุมตามรายการที่มีอยู่ ก็จะได้กระทำกันต่อไป.

ขอให้สนุกและเป็นสุขในการทำหน้าที่ในการประชุม
นี้อย่างยิ่ง ด้วยกันทุกคนทุกท่านเถิด.

ศึกษากันทำอะไร ?

โลกยุคนี้ มีศึกษา กันทำไหน
ยุวชน รุ่นใหม่ ได้คลุ้มคลั่ง
บ้างติดยา เสพติด เป็นติดตั้ง
บ้างก็ผั่ง หัวสุม ลุ่มหลงกาม

บ้างดูหมิ่น พ่อแม่ ไม่มีคุณ
บ้างก็เห็น เรื่องบุญ เป็นเรื่องพาลาม
บ้างลุ่มหลง love free เป็นดิงาม
บ้างประณาม ศาสนา ว่าบ้าบอ

บ้างไปเป็น อีป๊ปป มีหลายชนิด
บ้างทวงอิส— ระพัน จนเหลือขอ
บ้างที่มี ดีกรีมก ไชยฮากพอ
โลกเราหนอ ให้ศึกษา กันทำไร.

พุทธทาส อินทปัญโญ

รายชื่อหนังสือ ขุดลอยปทุม

ฉบับ	เรื่อง	พิมพ์ครั้งที่	ฉบับ	เรื่อง	พิมพ์ครั้งที่	ฉบับ	เรื่อง	พิมพ์ครั้งที่
๑.	คู่มือมนุษย์	๕	๓๘.	ดับทุกข์สิ้นเชิง	๑	๗๒.	หาสุขได้จากทุกข์	๑
๒.	ศิลป์แห่งการดู		๓๙.	มรดกธรรมคำกลอน	๑	๗๓.	ทานบริจาค	๑
	ด้วยถกาคติสมัยปัญญา	๑	๔๐.	ทิศทั้งหก	๑	๗๔.	ฟ้าสว่างทางธรรมานภาพ	๑
๓.	ศิลป์แห่งการมีพระพุทธรเจ้า		๔๑.	ฟ้าสว่างทางธรรมโฆษณ	๒	๗๕.	การช่วยเหลือผู้อื่นให้มีธรรมะ	๑
	อยู่กับเนื้อกับตัว	๑	๔๒.	ฟ้าสว่างทางฝ่ายบรรพชิต	๑	๗๖.	การทำความเข้าใจระหว่าง	
๔.	ธรรมะสำหรับคนเกลียดตัว	๒	๔๓.	มรดกของพระพุทธองค์	๑		ศาสนา	๑
๕.	ธรรม ๒๔ เทียม (มีภาษาจีน)	๕	๔๔.	ปรมาตมธรรมกลับมา ตอน ๑	๑	๗๗.	จิตภาวนาทุกรูปแบบ	๑
๖.	พูดกับเนร	๑	๔๕.	เขื่อนั่นเอง	๑	๗๘.	ความถูกต้องของอทิปปัจจยตา	๑
๗.	ศีลธรรมกลับมา ตอนที่ ๑	๒	๔๖.	ความสะอาด ความสว่าง ความสงบ	๑			
๘.	เห็นธรรมชัด		๔๗.	อะไรอยู่ในชีวิตลึกแล้ว				
	คือเห็นความเป็นเขื่อนั่นเอง	๑		เป็นเรื่องของจิตสังเดียว	๑			
๙.	ธรรมโอสธสำหรับโลก	๑	๔๘.	ปรมาตมธรรมกลับมา ตอน ๒	๑			
๑๐.	ความมีสุขภาพอนามัยทางจิต	๒	๔๙.	ศีลปะสำหรับการมีชีวิตอยู่ในโลก	๑			
๑๑.	ปรมาตมธรรมคำกลอน	๑	๕๐.	พบชีวิตจริง	๑			
๑๒.	นิพพานแท้และเดียน	๒	๕๑.	สมถวิปัสสนาสำหรับยุคปรมาณู	๑			
๑๓.	ธรรมพระบิใหม่	๓	๕๒.	ธรรมะที่คววเคิมลงในชีวิต	๑			
๑๔.	ตัดด้วยไต้	๑	๕๓.	ฟ้าสว่างทางเมือง	๑			
๑๕.	ศีลธรรมกลับมา ตอนที่ ๒	๑	๕๔.	ธรรมสังจะของสมถวิปัสสนา				
๑๖.	ศีลธรรมกลับมา ตอนที่ ๓	๑		แห่งยุคปรมาณู	๑			
๑๗.	คำของครู	๒	๕๕.	ฟ้าสว่างทางปรมาตม, อภิธรรม,				
	พระผู้มีพระภาคเจ้า			อุบาสิกา และบรรพชิต	๑			
	ทรงเป็นกัลยาณมิตร	๑	๕๖.	ผัสสะ สิ่งที่ต้องรู้จักและควบคุม	๑			
	ดอยหลังเข้าคลองกันเกิด	๑	๕๗.	ความสุขแท้เมื่อสิ้นสุดแห่ง				
	การเก็บความโกรธใส่อยู่ฉาง	๒		ความสุข	๑			
	การปรุงเป็นทุกข์อย่างยัง	๑	๕๘.	แนวสังเขปทั่วไปของการ				
	การดับเป็นสุขอย่างยัง	๑		พัฒนา	๑			
	อาหารหล่อเลี้ยงใจ	๒	๕๙.	ธรรมะกับความเป็นฆราวาส	๑			
	ปัญญาภิรยาลด	๑	๖๐.	การศึกษาและการรับปัญญา				
	พ่อแม่สมบุรณแบบ	๒		ในพระพุทธศาสนา	๑			
	อนาปานสติและดับไม่เหลือ	๒	๖๑.	การบำเพ็ญบารมีที่ถูกต้องทาง	๑			
	ธรรมคิดและธรรมคิด	๑	๖๒.	ทำงานให้สนุกได้อย่างไร	๑			
	ความมั่นคงภายใน	๑	๖๓.	การทำวิปัสสนาและใจความ				
	โลกพระศรีอารยอยู่แต่ปลายงม	๒		สำคัญของวิปัสสนา	๑			
	การทำงานเพื่องาน	๑	๖๔.	หลุดพ้นเสียจากความหลุดพ้น	๑			
	สันโดษไม่เป็นอุปสรรค	๑	๖๕.	ธรรมะเป็นชีวิต	๑			
	แก่การพัฒนา	๑	๖๖.	รอยของพระธรรม	๑			
	ปัจจุสมุปบาทคืออะไร ?	๑	๖๗.	สิ่งที่ปวงเป็นอนัตตา ในฐานะ				
	เคาเงื่อนของธรรมะ	๑		เป็นหัวใจของพุทธศาสนา	๑			
	และ อทิปปัจจยตา	๑	๖๘.	การทำชีวิตให้มีธรรมะ	๑			
	การอยู่ด้วยปัจจุบัน	๑	๖๙.	หัวใจของธรรมะโดยหลักพื้นฐาน	๑			
	ไม่มีอดีต ไม่มีอนาคต	๑	๗๐.	การบวชอยู่ที่บ้าน	๑			
	พุทธศาสตร์ กับไสยศาสตร์	๑	๗๑.	หัวใจปรมาตมธรรม	๖			
	อนาปานสติภาวนา(มีภาษาจีน)	๒						
	อทิปปัจจยตาในฐานะ	๑						
	สิ่งสูงสุดแห่งพระพุทธศาสนา	๑						
	นรกกับสวรรค์	๑						

ปรีณูญา ลาก สอนไมเกศ

"ปรีณูญา ตายก่อนตาย" ใญ่รได้รั
เป็นอันหับ ภาลบสัน ทุรลักษา
เป็นโลกตวร นลลพัส เนลไโลก
นยดเวียหนว่ย สันลือลา- รวัญวณ

ปรีณูญา แลลลลลล ลากสอนไมเกศ
ลลลลลล เยกลโยก ไม่นั้นน
ไม่นั้นลล ลลลลลล ใญ่ลลลลลล
ลลลลลล ลลลลลล ลลลลลลลล

ลลลลลลลล ปรีณูญา "ตายก่อนตาย"
ลลลลลลลล ลลลลลล ไม่นั้นลล
ลลลลลลลล ใญ่ลลลลลล ไม่นั้นลล
ลลลลลลลล ลลลลลล ใญ่ลลลลลล ๑

ลลลลลลลล